

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FILOZOFICKÁ FAKULTA

POVEŠŤOVÁ TVORBA JOZEFA MELICHERA
Diplomová práca

Študijný program: učiteľstvo predmetov slovenského jazyka a literatúry a histórie

Školiace pracovisko: Katedra slovenskej literatúry

Školiteľ: PhDr. Jozef Brunclík, PhD.

Nitra 2012

Bc. Miroslava Ovšáková

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre
Filozofická fakulta

ZADANIE ZÁVEREČNEJ PRÁCE

Meno a priezvisko študenta: Miroslava Ovšáková
Študijný program: učiteľstvo slovenského jazyka a literatúry a histórie
(Učiteľské štúdium, magisterský II. st., denná forma)
Študijný odbor: 1.1.1 učiteľstvo akademických predmetov
Typ záverečnej práce: Diplomová práca
Jazyk záverečnej práce: slovenský

Názov: Povešťová tvorba Jozefa Melichera

Anotácia: Povešťová tvorba Jozefa Melichera tvorí popri jeho literárnokritických a literárnohistorických snahách podstatnú časť. Pováčšine vo svojej povest'ovej tvorbe zachytáva región svojho rodiska. Seriózny výskum v kontexte naznačenej témy doposiaľ neprebehol.

Školiteľ: PhDr. Jozef Brunclík, PhD.
Oponent: prof. PaedDr. Eva Vitézová, PhD.
Katedra: KSL - Katedra slovenskej literatúry
Vedúci katedry: prof. PhDr. Eva Tučná, CSc.
Dátum zadania: 30.09.2010

Dátum schválenia: 20.12.2010

prof. PhDr. Eva Tučná, CSc.
vedúca katedry

Čestné vyhlásenie:

Vyhlasujem, že som diplomovú prácu vypracovala sama a literatúru, s ktorou som pracovala uvádzam v zozname použitej literatúry.

V Nitre, dňa 14.4. 2012

.....

Pod'akovanie:

Moje pod'akovanie patrí odbornému školiteľovi PhDr. Jozefovi Brunclíkovi za jeho odbornú pomoc, trpezlivosť, cenné rady, pripomienky a usmernenie počas vypracovania diplomovej práce.

Abstrakt

OVŠÁKOVÁ, Miroslava: *Poveš'ová tvorba Jozefa Melichera*. [Diplomová práca]. Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre. Filozofická fakulta, Katedra slovenskej literatúry. Školiteľ: PhDr. Jozef Brunclík, PhD. Nitra: FF UKF, 2012. Počet strán: 66.

Predkladaná diplomová práca sa venuje poveš'ovej tvorbe Jozefa Melichera. Zameriava sa na skupinu historických povestí, ktoré sú zaradené vo vybraných štyroch poveš'ových zbierkach Jozefa Melichera – Tekovské povesti, Hontianske povesti, Čilejkárska rapsódia a Požiatavské povesti. Prvá kapitola predstavuje zosumarizovanie doterajších teoretických poznatkov o žánre povesti. Obsahuje aj osobitnú podkapitolu o mieste Jozefa Melichera a jeho prínose v oblasti poveš'ového žánru. Druhá časť práce predstavuje jadro diplomovej práce. Venuje sa analýze konkrétnych poveš'ových zbierok so zameraním na prítomný prvok historicity, ale dotýka sa aj ostatných prvkov jednotlivých povestí.

Kľúčové slová: Poveš'. Jozef Melicher. Prvok historicity. Historická poveš'.

Abstract

OVŠÁKOVÁ, Miroslava: Legends by Jozef Melicher. [Diploma thesis]. Constantine the Philosopher University in Nitra. Faculty of Arts, Department of Slovak Literature. Supervisor: PhDr. Jozef Brunclík, PhD. Nitra: FA, 2012, p. 66.

The diploma thesis deals with the legends written by Jozef Melicher. It focuses on the group of historical legends which are included in the selected collections of legends by Jozef Melicher – *Tekov's Legends*, *Hontianske's Legends*, *Čilejkár's Rhapsody* and *Požitavie's Legends*. The first chapter introduces a summary of existing theoretical research in the legends' studies. It contains also the specific subchapter about Jozef Melicher and his contribution in the field of genre of legend. The second chapter constitutes the core of the diploma thesis. It deals with a close-analysis of particular collections of legends, analysing particularly the feature of historicity, however, it studies also other features of the exacting legends.

Keywords: Legend. Jozef Melicher. Historicity. Historical legend.

Obsah

Úvod.....	8 - 10
1 Povest' ako žáner.....	11 - 17
1.1 Jozef Melicher a jeho miesto v žánri povesti.....	17 - 19
2 Tekovské povesti.....	20 - 37
3 Hontianske povesti.....	38 - 51
4 Čilejkárska rapsódia.....	52 - 56
5 Požitavské povesti.....	57 - 62
Záver.....	63 - 64
Zoznam použitej literatúry.....	65 - 66

Úvod

Povešť je žáner, ktorý istú dobu zostával akoby v tieni rozprávky. Často dokonca dochádzalo k zámene týchto dvoch útvarov ľudovej slovesnosti. Aj u detského čitateľa z istých príčin prevládala náklonnosť práve k rozprávke. I dospelý čitateľ v snahe oddýchnuť si v spoločnosti dobrej knihy, by po zbierke povestí siahol len s malou pravdepodobnosťou. Jedným z dôvodov takejto situácie v čitateľskom repertoári môže byť aj skutočnosť, že povesti sú často až príliš rozsiahle, preplnené informáciami z národných dejín, ktoré zatláčajú do úzadia silu a moc fantázie. Uvedené charakteristiky však nemožno uplatniť pri povestiach Jozefa Melichera.

Predmetom skúmania a záujmu diplomovej práce je tvorba práve tohto autora slovenských povestí. Do oblasti povesti zasiahol nielen priamo svojimi povestami, ale jeho pozornosti neušla ani problematika povesti ako literárneho žánru. Jeho teoretické názory a stanoviská prinášajú o niečo viac svetla do tejto, naďalej nejednotnej a neustálenej problematiky.

Cieľom diplomovej práce nie je postihnúť celú povest'ovú tvorbu Jozefa Melichera, čo by vlastne ani v rámci stanoveného rozsahu práce nebolo možné. Aby sa však rešpektoval a naplnil cieľ stanovenej témy, vybrali sme určité povest'ové zbierky Jozefa Melichera, ktoré možno charakterizovať jednak ako najznámejšie, ale zároveň z nášho pohľadu aj najdôležitejšie a najprínosnejšie pre realizáciu daného cieľa diplomovej práce. Ide konkrétne o zbierky *Tekovské povesti*, *Hontianske povesti*, *Čilejkárska rapsódia* a *Požitavské povesti*. Diplomová práca nepostihuje však kompletne celé zbierky. Pozornosť venujeme iba okruhu historických povestí a v rámci nich najmä rešpektovanie, či nerešpektovanie historickej pravdy. Dotýkame sa však aj ostatných prvkov a momentov, ktoré sa vyskytujú v povestiach, a to s cieľom podať komplexnejší obraz historických povestí Jozefa Melichera.

Charakter práce si vyžaduje z metodologického hľadiska využiť a pracovať s viacerými rôznymi postupmi. Je to v prvom rade syntéza, ktorá našla svoje výrazné uplatnenie predovšetkým v prvej kapitole. Vo veľkej miere sme pracovali aj s metódou analýzy, a to konkrétne pri jednotlivých povest'ových zbierkach Jozefa Melichera. A v závere je to sumarizovanie zistených skutočností.

Diplomová práca je členená na päť kapitol a v rámci prvej kapitoly je vymedzená jedna podkapitola.

Prvá kapitola s názvom Povest' ako žáner ponúka prehľad teoretických názorov na žánrové vymedzenie a charakteristiky povesti. Je zároveň aj porovnaním týchto náhľadov, z ktorého vyplýva konštatovanie, že povest' sa vo všeobecnosti vníma a chápe ako prozaický žáner ľudovej slovesnosti, ktorý stavia na reálnom základe určitej skutočnej udalosti alebo existencii historickej osobnosti. Súčasťou povestí sú často aj nadprirodzené postavy a prvky. Okrajovo sa venuje aj povesti ako neodmysliteľnej súčasťi literatúry pre deti a mládež, v ktorej zaujala pevné miesto. V rámci tejto kapitoly neobchádzame ani sporné otázky, ako je napríklad členenie a klasifikácia povestí. Označujeme ich ako sporné najmä z toho dôvodu, že aj napriek neúnavnej práci literárnych teoretikov a vedcov je klasifikácia povestí stále nejednotná. Aj preto uvádzame viaceré členenia – podľa Jána Sedláka, Viliama Marčoka i samotného Jozefa Melichera. Na porovnanie a aj pre zaujímavosť je uvedené aj delenie povesti z českej encyklopédie.

Prínosu Jozefa Melichera v teoretickej i praktickej oblasti povesti sa venuje podkapitola prvej kapitoly Jozef Melicher a jeho miesto v žánri povesti. Značný dôraz sa kladie najmä na tri pocity, o ktorých Melicher tvrdí, že v predstavách ľudu existujú odjakživa – pocit historicity, pocit iného sveta a pocit sebaironie. Práve tieto tri pocity mu boli určujúce a smerodajné aj pri klasifikácii povestí na historické, poverové a prekáračkové.

Jednotlivé kapitoly sa ďalej venujú už analýze konkrétnych povest'ových zbierok Jozefa Melichera.

Druhá kapitola Tekovské povesti si všíma jednotlivé povesti, zaradené do menovanej zbierky s úsilím poukázať na podstatné znaky povest'ových príbehov. Historické povesti tvoria len jednu časť zbierky, ktorú autor nazval *Dávne chýry*. Historické povesti ďalej nečlení, ale predstavujú jednoliaty celok.

V rovnakom duchu je koncipovaná aj nasledujúca tretia kapitola s názvom Hontianske povesti, ktoré sú súčasťou projektu Matice slovenskej tzv. povest'ová mapa Slovenska. Táto zbierka nielenže obsahuje viac historických povestí ako kniha *Tekovské povesti*, ale vyznačuje sa aj istou dôslednosťou pri ich tematickom členení. Namiesto jednej časti obsahuje päť okruhov historických povestí – *Iné časy, iný svet, Zlata ako blata, Prenešťastný Turek na vojnu sa dáva, Čo len človek vystojí a Aj árešt je pre ľudí*.

Čilejkárska rapsódia je názov štvrtej kapitoly diplomovej práce. V tejto kapitole sa poukazuje predovšetkým na odlišnosť tejto zbierky v porovnaní s ostatnými knihami, ktoré sú v diplomovej práci analyzované. Týmto rozdielom je skutočnosť, že povesti, zaradené v Čilejkárskej rapsódii obsahujú najmenej historických faktov a skutočností, skôr sa orientujú na charakteristiku každodenného života bežného ľudu.

Posledná zbierka Jozefa Melichera, ktorej sa venuje piata kapitola, má názov *Požitavské povesti*. Kapitola je koncipovaná jednak na základe analýzy povestí, ale zistené skutočnosti v rámci výskumu predchádzajúcich zbierok, umožňovali využiť aj metódu komparácie so spomínanými povest'ami. Porovnávanie je čiastočne prítomné aj ostatných kapitolách, ale v nie takej výraznej miere, uplatnenie našlo práve v tejto kapitole.

Záver je zosumarizovanie zistených skutočností a ich stručné zhodnotenie.

Na záver je nutné poznamenať, že problematika povest'ovej tvorby Jozefa Melichera nie je dosiaľ komplexne preskúmaná. Táto diplomová práca môže byť teda zároveň aj motiváciou a podnetom k uskutočneniu, či stanoveniu takéhoto cieľa literárno-vedeckej spoločnosti. Diplomová práca sa venuje len zlomku Melicherovej bohatej tvorivej činnosti. Je tu teda ešte dostatok nepreskúmaných prvkov a momentov, ktoré si zasluhujú pozornosť a hlbšie objasnenie.

1 POVEŠŤ AKO ŽÁNER

Teóriou a skúmaním povesti ako literárneho žánru sa venuje pozornosť v mnohých štúdiách a publikáciách. Priblíženie tohto termínu, jeho základnú charakteristiku a podstatné znaky je možné nájsť takmer v každej publikácii, ktorá sa zaoberá všeobecne teóriou literatúry. Je nutné však pripomenúť, že nie všetci autori jej venujú dostatok pozornosti a štúdia. Tu možno uviesť napríklad Hrabákovu *Poetiku*, kde sa povesti venuje naozaj len okrajovo a charakterizuje ju zopár vetami, pričom jeho definícia povesti stavia predovšetkým na informácii o tom, k akým témam sa najčastejšie viaže. Uvádza tiež, že „líši se od pohádky tím, že je vázaná k určitému místu, osobě atd.“¹ Podobne, čo sa týka rozsahu, sa k problematike povesti stavia aj Michal Harpáň v diele *Teória literatúry*. Aj keď je to kniha, ktorá vychádza takmer o tridsať rokov neskôr ako Hrabáková *Poetika*, ponúka ešte stručnejšiu charakteristiku povesti ako samotný Hrabák. Rozdiel je však v tom, že Harpáň rozlišuje akoby dva významy termínu povesť. Na jednej strane je chápe v kontexte romantizmu, kedy „termínom povesť štúrovci označovali svoje prozaické diela stredného rozsahu, v ktorých idealizačným postupom aktualizovali národnú minulosť“², na strane druhej ako pomenovanie žánru ľudovej slovesnosti, v ktorom sa hovorí o predpokladanej skutočnosti.³ Je to vymedzenie naozaj len veľmi stručné a nedostačujúce. V slovníku literárnovedných termínov sa tiež autori vyjadrujú o povesti z obdobia romantizmu. Usudzujú, že je v nej spracovaná určitá historická téma, ale keďže cieľom autora nie je pravdivo podať danú historickú okolnosť, nie vždy sa kryje s historickou skutočnosťou. Keďže takto umožňovala vytvoriť pútavý a zaujímavý príbeh, bola obľúbená najmä v období slovenského literárneho realizmu.⁴ Pri definícii slovenskej ľudovej povesti podobne ako Hrabák vychádzajú z rozdielov, ktoré ju odlišujú od rozprávky. Dôraz kladú pri tom na miestnu alebo časovú ukotvenosť a vystupovanie skutočnej historickej postavy.⁵

Vo všeobecnosti sa povesti chápu predovšetkým ako prozaický žáner ľudovej slovesnosti. Vznikali v súvislosti „s rozvojom historického povedomia ľudu

¹ HRABÁK, J. 1977. *Poetika*. Praha : Československý spisovatel, 1977, s. 302.

² HARPÁŇ, M. 2004. *Teória literatúry*. Bratislava : TIGRA, 2004, s. 234.

³ HARPÁŇ, M. 2004. *Teória literatúry*. Bratislava : TIGRA, 2004, s. 235.

⁴ FINDRA, J. a kol. 1987. *Slovník literárnovedných termínov*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1987, s. 265.

⁵ FINDRA, J. a kol. 1987. *Slovník literárnovedných termínov*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1987, s. 266.

transformáciou kultúrno – sociálnych mýtov.“⁶ Marčok tvrdí, že ľud v minulosti, nemal možnosť, príležitosť a ani schopnosti na to, aby mohol pochopiť určité historické a spoločenské deje, a preto východisko nachádzal práve v povestiach, kde si ich vysvetľoval a približoval cez vlastné skúsenosti, spôsobom jemu blízkym. Z tohto zistenia vyvodzuje konštatovanie, že „v povestiach sa teda historické procesy nezobrazujú ako výsledky pôsobenia abstraktných spoločenských síl a vývinových zákonitostí, ale ako dôsledky bezprostredného, individuálnym záujmom motivovaného konania jednotlivého človeka. A tak za každým kultúrno – sociálnym javom, akým je mesto, hrad, erb, zbojníctvo či historická udalosť (vojna, živelná udalosť ap.), videl ľud osud jednotlivca alebo skupiny ľudí, ktorého spružinou bola láska, nenávisť, túžba po pomste, pýcha atď. Tam, kde subjektívna motivácia nemohla obsiahnuť príčiny a zmysel historického procesu, vypomáhal si ľudový rozprávač fantáziou,...”⁷

Povešť ako literárny žáner sa udomácnil aj v literatúre pre deti a mládež. Rozsiahlu kapitolu jej venoval aj Ján Sedlák v práci, v ktorej sa venuje problematike detskej literatúry Epické žánre v literatúre pre mládež. Definuje tu, že povesť nie je len záležitosťou prózy, ale aj poézie. Mnohé charakteristiky a znaky uvádza tiež na základe porovnania s rozprávkou. Jeden zo základných znakov rozprávky – šťastný koniec – môže v povestiach chýbať, nie je zákonom, že každá povesť musí končiť šťastne, naopak často končí tragicky.⁸ Sedlák súhlasí s historickým podkladom, že sa dej odohráva v určitom čase a priestore a že v nej vystupujú reálne a konkrétne postavy, ktoré sú zväčša historicky podložené, ale uvádza tiež skutočnosť, že historická udalosť je „iba základnou „správou“, ktorú potom opäť z pokolenia na pokolenie ľudová fantázia dopĺňala a menila,“⁹ preto nemožno presne určiť a zdefinovať hranicu medzi skutočnými historickými faktami a vymyslenými, vybájenými prvkami.¹⁰ Fantázia ľudu, či ľudového rozprávača je prítomná aj v kontexte postáv, ktoré sú často fiktívne, nadprirodzené a démonologické, rovnako sú do deja vkladané aj nadprirodzené prvky, čo pridáva povesti na pútavosti a dramatickosti.¹¹

⁶ MARČOK, V. 1978. *O ľudovej próze*. Bratislava : Mladé letá, 1978, s. 75.

⁷ MARČOK, V. 1978. *O ľudovej próze*. Bratislava : Mladé letá, 1978, s. 76.

⁸ SEDLÁK, J. 1981. *Epické žánre v literatúre pre mládež*. Bratislava : SPN, 1981, s. 114.

⁹ SEDLÁK, J. 1981. *Epické žánre v literatúre pre mládež*. Bratislava : SPN, 1981, s. 114.

¹⁰ SEDLÁK, J. 1981. *Epické žánre v literatúre pre mládež*. Bratislava : SPN, 1981, s. 115.

¹¹ SEDLÁK, J. 1981. *Epické žánre v literatúre pre mládež*. Bratislava : SPN, 1981, s. 114 – 115.

Jozef Melicher vo svojej štúdií *Nad genézou a žánrovou podobou povesti* uvažuje a prijíma za dôležité kritérium žánru povesti „požiadavku básnického podania“,¹² ktoré umožňuje odlišovať povest’ od hocijakých „výpovedí folklórneho pôvodu.“¹³ Stotožňuje sa tak s názormi maďarskej folkloristiky, ktorá zdôrazňuje túto požiadavku: „V európskej ľudovej slovesnosti sa pod povest’ou rozumie krátke rozprávanie, ktoré zachycuje istý okruh ľudového poznania z oblasti histórie, geografie a prírodných vied. Rozprávač príhody i jej príjemca ju považuje (ad hoc?) za pravdivú. Dôležitou podmienkou jej existencie je pôvodne „básnické podanie“. Bez neho nemôžeme hovoriť o povesti, iba o historických, zemepisných alebo prírodovedných náhl’adoch ľudových vrstiev.“¹⁴ Poukazuje na skutočnosť, že v minulosti sa rozprávka a povest’ ako pojmy stotožňovali, neuvažovalo sa o nich ako o dvoch rôznych termínoch. Poukazuje na to aj Ján Sedlák. Jozef Melicher však popri zábavnej, ideovej a vlasteneckej funkcii, ktoré sú uvádzané v publikácii *Epické žánre v literatúre pre mládež*, dopĺňa o najdôležitejšiu mimoestetickú funkciu a to jej poučné poslanie: „Má poskytnúť oznámenie, informáciu, objasnenie, vysvetlenie hoci vlastného pozorovania, alebo od iných počutej príhody či príbehu.“¹⁵ Čo sa týka otázky vierohodnosti povesti, ponúkajú sa nám dve možnosti: buď sa ju snaží rozprávač podporiť, napríklad aj mnohými prostriedkami (rôzne výroky, odvolávanie sa na svedkov, či dôkazové predmety), alebo na druhej strane zaujíma opačný postoj, kedy si on sám nie je istý, či je daný príbeh pravdivý, vládnu v ňom pochybnosti.¹⁶ Tematická paleta v povesti je skutočne rozmanitá, môže sa odohrávať v rôznych časových i priestorových rovinách, predmetom záujmu môžu byť rôznorodé mimoriadne udalosti, prírodné úkazy, pôvod zaujímavých či podivných predmetov a javov. Veľmi častým javom je, že hlavná postava sa odlišuje niečím výnimočným, čo ju vyčleňuje z bežného ľudského kolektívu.¹⁷

¹² MELICHER, J. 2000. *Nad genézou a žánrovou podobou povesti*. In: *Literárnovedné štúdie I*. Nitra : Katedra slovenskej literatúry UKF, 2000, s. 63.

¹³ MELICHER, J. 2000. *Nad genézou a žánrovou podobou povesti*. In: *Literárnovedné štúdie I*. Nitra : Katedra slovenskej literatúry UKF, 2000, s. 63.

¹⁴ MELICHER, J. 2000. *Nad genézou a žánrovou podobou povesti*. In: *Literárnovedné štúdie I*. Nitra : Katedra slovenskej literatúry UKF, 2000, s. 63.

¹⁵ MELICHER, J. 2000. *Nad genézou a žánrovou podobou povesti*. In: *Literárnovedné štúdie I*. Nitra : Katedra slovenskej literatúry UKF, 2000, s. 69.

¹⁶ MELICHER, J. 2000. *Nad genézou a žánrovou podobou povesti*. In: *Literárnovedné štúdie I*. Nitra : Katedra slovenskej literatúry UKF, 2000, s. 69.

¹⁷ MELICHER, J. 2000. *Nad genézou a žánrovou podobou povesti*. In: *Literárnovedné štúdie I*. Nitra : Katedra slovenskej literatúry UKF, 2000, s. 72.

Zaujímavý pohľad na pojem povest' odhaľuje vo svojom diele Slovenský folklór Andrej Melicherčík. Ten totiž stotožňuje termín povest' s termínom historická rozprávka, resp. považuje ich v rámci folkloristiky za synonymá. Typická je pre nich viazanosť na určité konkrétne osoby alebo udalosti v histórii. Sú v podstate reakciou a odrazom názorov ľudu na postavy, s ktorými sa stretávame v rozprávkach a zobrazujú rôzne historické udalosti.¹⁸ Uvedomuje si, že je to príliš všeobecné vymedzenie, preto ho ďalej konkretizuje: „Takéto určenie historických rozprávok nevyklučuje skutočnosť, že by aj iný rozprávkový materiál, ako aj ľudová slovesnosť v celku neodrážali najrôznejšie historické udalosti a skúsenosti nášho ľudu; zvláštnosť historických rozprávok spočíva však v tom, že nezobrazujú historické udalosti alebo historické osoby všeobecne, ale konkrétne.“¹⁹

Povest' patrí medzi najrozšírenejšie žánre v oblasti folklóru nielen na Slovensku, ale aj v ostatných európskych literatúrach. Žánrovo súvisí najmä s rozprávkou a legendou, s ktorými ju spájajú viaceré charakteristické črty. Cennými informáciami o žánrovej príbuznosti povesti a rozprávky disponuje článok Jozefa Melichera Medzi rozprávkou a povest'ou. Na základe ich vzájomného porovnávania síce uznáva, že určité spoločné znaky tu sú, ale vytyčuje najmä to, čo tieto dva žánre odlišuje. Za jeden zo základných rozlišujúcich prvkov považuje kritérium historického určenia a regionálnej lokalizácie.²⁰ To znamená, že povest' sa na rozdiel od rozprávky vždy viaže k určitému miestu, či času. Zdôrazňuje však, že povesti nemôžeme vnímať ako skutočné príbehy, ktoré sú pravdivé, ale je potrebné sa k nim stavať ako k príbehom, ktoré „vyvierajú z tradičných ľudových predstáv o svete a spoločnosti“, aj keď ich cieľom je pôsobiť dojemom pravdivej príhody. Veľmi výstižne zhrnul rozdielne znaky: „jednoduchší dej, jediná zápleтка, jediný dejový motív, nedostatok úvodných a záverečných formúl, jednoduché rozprávanie, stručná výpoveď, holé vysvetlenie, správa, zmienka z jednej či dvoch viet, registová

¹⁸ MELICHERČÍK, A. 1959. *Slovenský folklór*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1959, s. 377.

¹⁹ MELICHERČÍK, A. 1959. *Slovenský folklór*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1959, s. 377.

²⁰ MELICHER, J. 2007. *Medzi rozprávkou a povest'ou*. In: *Premeny folklórnych textov. Ľudová slovesnosť v čitateľskej interpretácii a recepcii*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa Filozofická fakulta, 2007, s. 36.

²¹ MELICHER, J. 2007. *Medzi rozprávkou a povest'ou*. In: *Premeny folklórnych textov. Ľudová slovesnosť v čitateľskej interpretácii a recepcii*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa Filozofická fakulta, 2007, s. 36.

forma, epická predforma.²² V poradí druhým blízkym žánrom povesti je legenda. Eva Vitězová uvádza, že k povest'ovým legendám patria „legendy o vzniku pútnických miest, o stavbe kostolov založených napr. na nesprávnom mieste a v noci prenášaných anjelmi, o zázračných obrazoch, prírodných úkazoch veštiacich katastrofy, o zázračných studničkách v súvislosti so zjavením, uzdravovaním chorých atď.“²³ Ide teda o taký typ legend, v ktorých sa nachádzajú isté prvky a postupy typické pre žáner povesti.

Veľmi závažnou a diskutabilnou je problematika klasifikácie povesti. Vo viacerých literatúrach sa stretávame s rôznym členením. Ján Sedlák rozlišuje povesti na miestne a historické, ktoré potom ďalej vnútorne člení:

- „miestne – etymologické (týkajú sa ľudového pôvodu mien, názvov, miest, pomenovaní vrchov, riek, priepastí, skalísk a pod.)
 - etiologické (vysvetľujú vznik rozličných prírodných javov, skalných útvarov, geologických zvláštností kraja a pod. Osobitne v rámci tejto skupiny vyčleňuje povesti o hradoch a zámkoch)
- historické – najstaršie povesti veľkomoravského obdobia
 - povesti o Tatároch a Turkoch (+ povesti o kráľovi Matejovi)
 - zbojnícke povesti²⁴

Na porovnanie uvádzame podobné členenie povesti v českej Encyklopedii literárnych žánrů. Aj keď je medzi vydaním publikácie Jána Sedláka a českou encyklopédiou vyše dvadsaťročný rozdiel, základná klasifikácia povesti sa nezmenila, vnímame len jej rozšírenie:

- „historické – v rámci toho osobitnú skupinu predstavujú tzv. staré povesti české
- miestne – etiologické
 - etymologické
 - genealogické (vzťahujú sa k histórii rodu)
 - heraldické (objasňujú pôvod šľachtických erbov, mestských znakov)

²² MELICHER, J. 2007. *Medzi rozprávkou a povest'ou*. In: *Premeny folklórnych textov. Ľudová slovesnosť v čitateľskej interpretácii a recepcii*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa Filozofická fakulta, 2007, s. 41.

²³ VITÉZOVÁ, E. 2005. *Povesti – mikrodejiny regionálnych spoločností*. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum, 2005, s. 11.

²⁴ SEDLÁK, J. 1981. *Epické žánre v literatúre pre mládež*. Bratislava : SPN, 1981, s. 115 – 118.

- legendárne (založenie kláštorov, vznik zázračných prameňov)

- démonologické – stretnutia človeka s nadprirodzenými bytosťami, nevysvetliteľnými úkazmi a tajomnými udalosťami²⁵

Viliam Marčok zase úplne odmieta delenie povesti na základe historického a nehistorického. Za oveľa vhodnejšie považuje klasifikáciu podľa sujetu:

- „povesti vysvetľujúce vznik a zmysel kultúrno-historických javov, ako sú mestá, hrady, erby, kostoly, sídliská, studne a pod. (eponymické a etiologické)
- povesti o činoch historicky významných osobností (hrdinské)
- povesti rozprávajúce o udalostiach, ktoré sa dotýkali osudov širšieho kolektívu, akými boli vojny, povstania, vpády nepriateľov, živelné pohromy, epidémie a pod. (kronikárske)
- povesti uvažujúce o lepšej budúcnosti ľudu a cestách k nej: o rytieroch v podzemí, o Jánošíkovských pokladoch, ktorých nájdenie by malo odstrániť biedu, o zmŕtvychvstaní či objavení sa nového Jánošíka a pod. (sociálno-utopické)²⁶

Nový pohľad na túto problematiku prináša Jozef Melicher so svojím tvrdením, že „označenie miestne povesti je irelevantné.“²⁷ Zdôvodňuje toto svoje tvrdenie, keďže podľa jeho názoru „bez miestneho určenia niet povesti. Moment historickosti a personálnosti nemusí byť vždy prítomný.“²⁸ Dôležitá je lokálnosť povesti. Na základe svojich tvrdení rozlišuje tri druhy povesti:

- historické
- poverové

²⁵ MOCNÁ, D. a kol. 2004. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha : Paseka, 2004, s. 510.

²⁶ MARČOK, V. 1978. *O ľudovej próze*. Bratislava : Mladé letá, 1978, s. 77.

²⁷ MELICHER, J. 2007. *Premeny ľudovej prózy*. In: *Premeny folklórnych textov. Ľudová slovesnosť v čitateľskej interpretácii a recepcii*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa Filozofická fakulta, 2007, s. 125.

²⁸ MELICHER, J. 2007. *Aj poverová a prekáračková povest'*. In: *Premeny folklórnych textov. Ľudová slovesnosť v čitateľskej interpretácii a recepcii*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa Filozofická fakulta, 2007, s. 136.

- prekáračkové²⁹

Je potrebné uviesť, že uvedené členenia nie sú jedinými, ale že existuje mnoho ďalších klasifikácií podľa rôznych kritérií.

Problematika povesti ako literárneho žánru je skutočne veľmi bohatá a ešte zďaleka nie sú komplexne a detailne postihnuté všetky jej prvky a časti. Zastáva dôležité miesto jednak v národnej literatúre, ale je neprehliadnuteľná aj v literatúre pre deti a mládež.

1.1 Jozef Melicher a jeho miesto v žánri povesti

Vyššie uvádzané členenie povestí podľa Jozefa Melichera rešpektuje tri základné pocity. O týchto troch základných pocitoch autor klasifikácie tvrdí, že v predstavách ľudu existovali už odpradáva. Sú to pocit historicity, pocit iného sveta a pocit sebaironie. V doslove k zbierke *Hontianske povesti* Jozef Melicher rozvíja a bližšie špecifikuje jednotlivé pocity. Pociť historicity korení „v úcte k minulosti, k predkom, v rešpektovaní tradícií, rodinných i dedinských zvyklostí.“³⁰ Druhý pocit – pocit iného sveta – definuje ako neobmedzovanie sa „iba na čierno-biely obraz pekla a neba, ale zahŕňal v sebe celú škálu predstáv o nadprirodzených bytostiach, čiže poverové príbehy s evidentným miestnym akcentom.“³¹ Pociť sebaironie sa uplatňuje v ľudových humoreskách, anekdotách a susedských prekáračkách, pričom v nich dominuje „znevažovanie a zľahčovanie i tých najvážnejších a zdanlivo nedotknuteľných vecí a udalostí.“³²

Uvedené tri základné pocity predstavujú základ takmer každej zbierky povestí Jozefa Melichera. Sú kritériom pri členení a radení jednotlivých povestí. Ich existenciu nemožno prehliadnuť v rámci jeho tvorby.

S takýmto členením povestí súvisí aj skutočnosť, že v závere niektorých zbierok Melicher uvádza aj pramene, ktoré mu boli predlohou pri jednotlivých príbehoch. Sú určujúce a smerodajné najmä pri prvej skupine povestí, ktoré rešpektujú pociť historicity, teda pri povestiach historických. „Pri poverových a humoristických príbehoch nie sú tieto odkazy natoľko aktuálne, pretože ide o démonologické historky a susedské prekáračky

²⁹ MELICHER, J. 2007. *Aj poverová a prekáračková povest'*. In: *Premeny folklórnych textov. Ľudová slovesnosť v čitateľskej interpretácii a recepcii*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa Filozofická fakulta, 2007, s. 136.

³⁰ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 165.

³¹ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 165.

³² MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 165.

všeobecne známe a odvolávať sa na prameň nie je pri nich nevyhnutné.³³ Uvádžanie prameňov či informátorov nie je samoučelné, či nefunkčné. Jozef Melicher tento svoj krok odôvodňuje tvrdením, že sám čitateľ môže posúdiť do akej miery sa autorovi podarilo podať príbeh novým spôsobom, ale zároveň neprekročiť podstatu tradičnej folklórnej látky. Tieto odkazy na pramene majú za úlohu poukázať aj na fakt, v akom rozsahu našla v povestiach uplatnenie autorova tvorivosť a fantázia na jednej strane a rešpektovanie prameňov na strane druhej.³⁴

Jozef Melicher vníma povesti ako jeden z možných prvkov, ktoré môžu najmä v súčasnej dobe, ktorej vládnu masmédiá, prispieť k upevňovaniu národného povedomia. Povest' je pomyslenou bránou do dejín, ktorá u detského čitateľa zabezpečuje prvé kontakty s istými dejinnými udalosťami národnej histórie.³⁵ Podľa jeho názoru je to práve povest', ktorá vďaka svojmu informačnému charakteru a umeleckej nevypracovanosti „bude žiť večne, pretože ľudia vždy budú hľadať nové a živé odpovede na háklivé otázky našej minulosti“.³⁶ Samozrejme, že rešpektuje fakt, že povest' nepodáva dejinné udalosti v skutočnej podobe, chápe ju ako ľudový pohľad na minulosť, ktorý „neráta s pravdivosťou, ale s pravdepodobnosťou.“³⁷ Avšak „dobové listiny, miestne a farské kroniky nám čo-to poodhaľujú z posledných deväťsto rokov, ale v nijakom prípade nám nemôžu poodhaliť mentalitu prostého človeka, jeho svojráznu filozofiu, jeho postoj k životu, k reálnym i nadprirodzeným silám...“³⁸ Túto funkciu majú plniť pamiatky ľudovej kultúry a v neposlednom rade práve povest', ako dôležitá súčasť ľudovej slovesnosti.

Jozefa Melichera možno zaradiť popri iných autorov do skupiny spisovateľov, ktorý svojou tvorbou prispeli k rozvoju projektu tzv. povest'ovej mapy Slovenska, ktorý zastrešuje Matica slovenská. Ide o edíciu, v rámci ktorej vychádzajú zbierky povestí, ktoré sa viažu k určitej lokalite a regiónu.³⁹ Jednou z takýchto zbierok je aj zbierka Jozefa Melichera *Požitavské povesti s doslovom Viliama Oberta*. V ňom hodnotí Melichera ako

³³ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 180.

³⁴ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 180.

³⁵ MELICHER, J. 2006. *Od ľudovej svadby k historickej povesti*. In: NEMCOVÁ, J. (ed.) *Návraty a odkazy. Pamiatke profesora Viliama Oberta*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2006, s. 78.

³⁶ HLÔŠKOVÁ, H. 2007. *Vzťah Jozefa Melichera k ústnej slovesnosti*. In: MELICHER, Jozef. 2007. *Premeny folklórnych textov*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2007, s. 178 – 179.

³⁷ MELICHER, J. 2000. *Sedem povestí spod Zobora*. In: *Almanach Nitra 2000*. Nitra : Nitrianska odbočka spolku slovenských spisovateľov, 2000, s. 71.

³⁸ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 179.

³⁹ VITEZOVÁ, E. 2005. *Významové a žánrové charakteristiky povesti*. Bratislava : OG – Poľana, 2005, s. 16.

autora, ktorý vyniká svojim svojráznym a vyhraneným prístupom k predlohám a ich následným spracovaním. Následne na to uvádza niekoľko charakteristík, ktorými sa vyznačujú Melicherove povesti:

- hutnosť – príbeh nezaťažuje vedľajšími, pre príbeh nepotrebnými faktami
- životnosť – snaha o hodnovernosť, aj napriek tomu prítomnosti nadprirodzených síl a postáv
- univerzálnosť – nediferencovanie podľa veku alebo iných charakteristík čitateľa
- didaktická nezaťaženosť
- primeraná dávka životného optimizmu – práve táto skutočnosť je prejavom najväčšej originality Jozefa Melichera⁴⁰

Na záver možno teda potvrdiť tieto znaky tvrdením Evy Vitezovej, že pre povesti Jozefa Melichera je „typická úspornosť, nezaťaženosť dejovými digresiami, nevyumelkovanosť, pretože autorovou snahou je hodnovernosť. Melicher sa snaží zaujať detského i dospelého príjemcu, jazykovo sa prispôsobuje dnešnému čitateľovi, no nie rušivo a násilne. Jeho povesti vyznievajú ľudsky, optimisticky, ale aj výchovne.“⁴¹

⁴⁰ OBERT, V. 1998. *Povest' – ľudový pohľad na minulosť*. In: MELICHER, J. – TRUBÍNI, J. 1998. Požitavské povesti. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1998, s. 154.

⁴¹ VITEZOVÁ, E. 2005. *Významové a žánrové charakteristiky povesti*. Bratislava : OG – Poľana, 2005, s. 17.

2 TEKOVSKÉ POVESTI

Knihu Jozefa Melichera *Tekovské povesti* otvára súbor povestí pod názvom *Dávne chýry*. Tento názov je obohatený o dve vyhlásenia, či podnadpisy, ktorými je obsah súboru bližšie špecifikovaný. Zatiaľ čo prvý z nich – *O čom spieva Hron a Perc* – vymedzuje orientačne zemepisnú oblasť, ktorej osudy a príbehy sú hlavnou náplňou jednotlivých povestí, teda určuje miesto, lokálne ukotvenie povestí, druhý – *Čo bolo, to bolo, už sa pomínulo* – je naopak akoby časovým indikátorom, čitateľovi predznačuje, že sa dozvie o časoch historických, ktoré sú dávnou minulosťou a súčasťou dejín. Neurčuje presne vymedzenie, ktoré by sme mohli ohraničiť konkrétnymi rokmi, je iba „pomôckou“, ktorá napovie, že pôjde o príbehy staré, ktoré nie je možné vrátiť a ešte raz prežiť. Samozrejme, ak sa neberie do úvahy oživenie čitateľom, ktorý každým prečítaním príbehu má možnosť príbeh prežiť, i keď je to len v rovine jeho vlastnej fantázie a predstavivosti. Už na základe týchto úvodných informácií sa Jozef Melicher predstavuje ako spisovateľ, ktorý rešpektuje dve základné všeobecné charakteristiky historickej povesti – miesto a čas. A práve miesto, istý moment lokálnosti označuje Melicher za dôležitú, ba možno povedať aj najdôležitejšiu charakteristiku povesti ako takej, ak vychádzame z jeho tvrdenia, že „veď bez miestneho určenia niet povesti“.⁴² Spomínané doplnujúce podnadpisy majú v neposlednom rade aj funkciu pútačov, v nadnesenom význame akoby reklamnú funkciu, pretože autor chce už úvodnými slovami zaujať čitateľa a pritiahnúť ho do sveta literatúry, do sveta povestí, a to predovšetkým prvkom tajomnosti, pretože ako už bolo spomínané, miesto, kde sa povesti budú odohrávať, je určené, ale čas čitateľ nepozná a táto skutočnosť vedie najmä tých menších, detských čitateľov k tomu, že chce zistiť a spoznať, aké bolo „to, čo už pomínulo“⁴³, chce odhaliť tajomstvo.

Jozef Melicher odhaľuje tajomstvo tekovských dejín, osudy obyčajných i menej obyčajných ľudí a javy, ktoré výrazne ovplyvnili, či už pomenovanie alebo ďalší vývoj udalostí. Poskytlo mu to námet na štyridsaťšesť povestí, ktoré zaradil do úvodného súboru knihy *Tekovské povesti*. Jednotlivé povest'ové príbehy nie sú radené voľne, ale autor si zvolil za záväzné chronologické kritérium. Toto kritérium rešpektoval pri tvorbe celého

⁴² MELICHER, J. 2007. *Aj poverová prekáračková povesť*. In: MELICHER, Jozef. 2007. *Premeny folklórnych textov. Ľudová slovesnosť v čitateľskej interpretácii a recepcii*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, 2007, s. 136.

⁴³ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 9.

súboru historických povestí zaradených v knihe *Tekovských povestí*. Prvé príbehy spadajú do obdobia predveľkomoravského, do čias rímskeho impéria, dotýka sa aj dejín uhorského štátu, panovania Mateja Korvína (Spravodlivého), tureckých nájazdov a vo svojej palete významných historických momentov neobchádza ani protihabsburské povstania. Uvedené historické udalosti sú v rozličnej miere a rozsahu spracované a tvoria pozadie pre povest'ové príbehy. Konkrétna historická udalosť nie je prítomná v každej povesti, ale chronologický postup pri usporiadaní povestí môžeme považovať za platné a pre autora za určujúce. Takýto prístup pri koncipovaní tohto súboru je jednak prehľadný a pre samotného čitateľa aj smerodajný, keďže mu umožňuje ľahšiu orientáciu v časovom priestore.

Iná situácia je už pri kategórii miesta. Každá povesť je lokálne ukotvená a miestne zaradená. Už názov samotnej publikácie – *Tekovské povesti* – nás upozorňuje na lokalitu, v ktorej sa autor a prostredníctvom neho aj čitateľ pohybuje. V povestiach sa „pohybuje“ teda po tekovskom regióne, ktorý potom ďalej presnejšie určuje v konkrétnych povestiach. Už sme v predchádzajúcom texte uvádzali, že Jozef Melicher považuje moment lokálnosti za nevyhnutný pri koncipovaní povestí, a pri daných povestiach ho v plnej miere napĺňa a pridržiava sa ho.

Súbor historických povestí *Dávne chýry* Jozef Melicher otvára povest'ou pod názvom *Jupiterov dážď na Pohroní*. Táto povesť je zaujímavá predovšetkým tým, že čitateľovi ponúka aj obraz o situácii vo vtedajších náboženstvách. Zložitým náboženským pomerom v Rímskej ríši sa síce venuje len stručne, ale o to výstižnejšie: „Tak sa Rimania na cisárov rozkaz dali do modlenia. Jedni Jupitera vzývali, druhí sa na Ježiša obracali.“⁴⁴ Dvoma vetami zhrnul, že ide o obdobie, kedy sa kresťanstvo ešte len šírilo a budovalo si svoje pevné miesto v spoločnosti. Zastúpenie pohanských náboženstiev rozširuje aj ďalšou poznámkou: „A do neposlušných Kvádov bil hromami ich vlastný boh Donnar.“⁴⁵ Jozef Melicher tak obohatil jednu zo svojich povestí aj o mytologické prvky, čím ju urobil, predovšetkým pre čitateľov nižšej vekovej kategórie oveľa zaujímavejšou, pútavejšou. Určite táto skutočnosť svedčí aj o širokom záujmovom i vzdelanostnom obzore samotného autora, ktorý má prehľad vo viacerých

⁴⁴ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 11.

⁴⁵ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 11.

oblastiach.⁴⁶ Funkčne sú použité latinské výrazy, ktoré dotvárajú charakter povesti, keďže hlavnú úlohu tu zohrávajú Rimania na čele s cisárom Markom Auréliom. Autor pri každom latinskom výraze uvádza aj jeho preklad. Je nutné pri interpretácii tejto povesti zdôrazniť moment prelínania sa reálna s fantastičnom, ktorý tu má netypické zobrazenie. Zázrak ako prvok fantastična sa vysvetľuje nakoniec ako dôsledok reálnej veci – nejde teda o zázračnú búrku, ale búrku, ktorá vznikla dôsledkom veľkého požiaru.⁴⁷ Melicher beletrizovanou formou spracoval viaceré historické informácie, do ktorých zasiahol aj svojim spisovateľským géniom a fantáziou. Na porovnanie uvádza aj viaceré pramene, či literatúru, ktoré boli smerodajné pre tvorbu tejto povesti – dielo významného slovenského geografa Joža Martinku *Predkovia* a rovnako aj publikáciu Marcus Aurelius: *Myšlienky* s doslovom Miloslava Okála, známeho filológa.⁴⁸

Meno slávneho rímskeho cisára figuruje i v povesti s názvom *Mačací brod pri Kozárovciach*. Nie je tu hlavnou postavou deja, len plní funkciu predovšetkým približného časového zaradenia povesti: „Bolo to skoro pred dvetisíc rokmi, keď rímsky cisár Markus Aurélius so svojimi légiami na našom území barbarov obchádzal.“⁴⁹ Vo vedľajšej funkcii má možno dodať vojsku v príbehu, a možno aj príbehu samotnému, určitú zvláštnosť a majestátnosť, keďže na jeho čele stál slávny rímsky vodca a cisár. Melicher však v závere tej istej povesti poukazuje na slávu slovenskej krajiny, konkrétne na slávu Mačacieho brodu: „Ludia vravia, že každá vojna sa skončí vtedy, keď sa vojská dostanú až k Mačaciemu brodu. Neveríte? Porátajte si sami: potiaľto prišli Rimania – ďalej sa im nechcelo, a bolo po vojne. Ani árpádovskí Maďari sa ďalej neodvážili, preto sa to tu okolo volá Slovenská brána. Turci? Aj tých tu poniže naši namlátili. Potiaľto siahali aj boje červených a bielych v devätnástom...“⁵⁰ Cieľom takéhoto záveru autor pravdepodobne sledoval pozdvihnutie národného sebavedomia čitateľa, aby v porovnaní s veľkými vojskami iných etník a národ, videli aj odvahu a statočnosť svojich predkov.

⁴⁶ Jozefa Melichera literárna veda zaraďuje medzi popredných literárnych historikov a kritikov a v neposlednom rade aj bibliografov a folkloristov. Dlhoročne pôsobil aj ako vysokoškolský pedagóg na Univerzite Konštantína Filozofa v Nitre. Práca učiteľa však nebola jeho jediným zamestnaním počas jeho bohatého života. Zastával miesto vedúceho v Okresnom archíve v Leviciach a veľkú zásluhu mal na vydaní desiatich ročníkov Bibliografie slovenskej archeológie. Jeho činnosť a aktivita na literárnom poli povestí bola teda podporovaná aj jeho činnosťou a aktivitou v profesijnej oblasti.

⁴⁷ Zázrak, aký spomína v svojej povesti Jozef Melicher, mal byť na prvý pohľad výsledkom modlitieb kresťanských vojsk. Takýto typ zázraku je skôr typický najmä pre legendy alebo legendistickú rozprávku, menej je to už pre žáner historickej povesti. S podobným prípadom sa už v ostatných historických povestiach zaradených do publikácie *Tekovské povesti* nestretávame.

⁴⁸ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 164.

⁴⁹ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 12.

⁵⁰ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 13.

Ukážka je obšírnejšie citovaná aj z dôvodu vysvetlenia pojmu Slovenská brána, ktorý sa často vyskytuje v Melicherových povestiach.

Niekoľko povestí zo súboru historických povestí *Dávne chýry* neobsahuje len prozaický text, to znamená, že nejde len o reč viazanú, ale naopak sú v nich zakomponované niekoľkoveršové piesne. Túto skupinu reprezentujú konkrétne tieto povesti: *Pri Čate tuhá bitka stála*, *O kľačianskych „kemeňoch“*, *Najdlhšia svadba v Leviciach*, *Smutná vrba na Tureckej lúke*, *Skočikova kliatba nad Esterházyovcami*, *Zlejkova diera na polanách*. V piatich prípadoch ide len o krátke štvorveršové strofy, výnimku predstavujú verše v povesti *Smutná vrba na Tureckej lúke*, tu ide o dve trojveršové strofy. Ide o verše či piesne ľudovej slovesnosti. Potvrďuje to predovšetkým ich forma – verše sú krátke, ľahko zapamätateľné, uplatňuje sa rýmová zhoda, či už je to rým združený, ale napríklad aj rým zhodný pre celé štvorveršie.

Povešť *Pri Čate tuhá bitka stála* je prvou zo spomínaných povestí, ktorých súvislý text je narušený veršami. To, že slová tejto piesne sú zaradené hneď v úvode, nie je náhoda, a nesleduje sa tým ani formálne ozvláštnenie. Pesnička bola pre príbeh podnetným „odrazovým mostíkom“, na základe ktorého sa mohol ďalej rozvíjať. Melicher najskôr uvádza pesničku a až potom nasleduje prozaický text, ktorý rozpráva príbeh o veľkej bitke a vzniku Hontianskej stolice.

*„Stála bitka, stála,
za Štefana kráľa.
Takej viac nebude,
čo svet svetom bude!“⁵¹*

Uvedenú povesť môžeme zaradiť do skupiny etymologických povestí, keďže nám podávajú vysvetlenie vzniku pomenovaní troch lokalít. Pri prvom názve si autor pomohol aj prekladom názvu dediny Čata, a to tak, že určujúci mu bol preklad maďarského slova csata do slovenčiny, kde jeho preklad je bitka. Už túto skutočnosť považuje za dostatočný dôkaz svojho rozprávania a tvrdenia o veľkej bitke uhorského kráľa Štefana. S touto skutočnosťou súvisí aj vznik pomenovaní Hontianskej stolice – podľa veľmoža Hunta, a Bratislavskej stolice – tu dôležitú úlohu zohral veľmož Poznan (autor priamo v texte opäť vysvetľuje tento fakt prostredníctvom prekladu z maďarského jazyka do slovenčiny,

⁵¹ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 15.

keďže pomenovanie mesta Bratislava bolo v časoch uhorského kráľovstva Pozsony). Už aj na základe uvedených faktov a rovnako aj poznania istých historických skutočností, môžeme vysloviť určitý záver, ktorý znie, že Tekov ako región bol vystavený oveľa väčšiemu vplyvu maďarského jazyka, v porovnaní s inými župami či regiónmi, kde boli tieto kontakty do značnej miery nižšie. Pozornosť si zaslúži aj postava samotného uhorského kráľa Štefana, ktorý je v povesti prezentovaný ako pravý kresťanský kráľ, ktorý nielen háji záujmy uhorského kráľovstva – „rozhneval sa Štefan, kráľ uhorský, na neposlušných rodákov, na odbojného Koppány, ktorý mu chcel život vziať a o korunu ho pripraviť, čo bol od samého rímskeho pápeža za rozširovanie kresťanstva dostal“⁵² – ale predovšetkým to bola dôležitá postava pri zmene vtedajších pomerov v spoločensve – „...veď kráľ Štefan, prvý uhorský kráľ, panoval vtedy, keď sa pohanstvu k zániku schyľovalo a bolo treba v krajine nové poriadky zavádzať.“⁵³ Melicher teda nijako nepopiera tradičný obraz prvého uhorského kráľa, ale naopak prostredníctvom svojho príbehu sa s ním stotožňuje a prijíma ho.

V povesti *O kľáčianskych „kemeňoch“* môžeme text vložennej piesne považovať akoby za hlavný dôvod vzniku povesti, lebo autor si hneď v úvode kladie za úlohu čitateľovi vysvetliť, prečo Kľáčanci „na každej hostine s takou chuťou vyrevúvajú pesničku o kemeňoch“.⁵⁴ Zmienka v texte o Tatároch a ich blížiacom sa útoku túto povest' radí v ďalšom užšom členení k tatárskym povestiam, respektíve k povestiam o Tatároch, ak za kritérium berieme námet, či tému.

Funkciu úplne iného charakteru plnia verše v povesti, ktorú v publikácii *Tekovské povesti* nájdeme pod názvom *Smutná vrba na Tureckej lúke*. Oproti ostatným povestiam, v ktorých sú včlenené veršované formy sa tento text vyznačuje faktom, že sa tu nachádzajú namiesto jedného, ako je to v ostatných prípadoch, dve strofy a navyše len trojveršové. Prvá strofa nie je žiadnou piesňou, ale „prejav“ smutnej vrby, ktorá má predstavovať Turkmi utrápenú dievčinu Aničku:

„Zelená je vrba, zavíjaná,
tam na lúke, na zelenej,
zelená je vrba, zavíjaná...“⁵⁵

⁵² MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 15.

⁵³ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 15.

⁵⁴ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 22.

⁵⁵ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 36.

Autor tu využil veľmi peknú a jemnú symboliku, ktorá je všeobecne tradovaná v širokej spoločnosti. Ide o obraz, či symbol vŕby. Vŕba je vnímaná ako strom osamelosti, zúfalstva, či smútku. Presne tieto uvedené charakteristiky vystihujú aj hlavnú postavu celej povesti Aničku: osamelosť – bola sirota, smútok – žiaľila nad stratou rodičov i svojím biednym osudom, a v neposlednom rade je to zúfalstvo – tragická smrť Aničky. Paralelnosť podoby vŕby a postavy Aničky je však v texte narušená, keď sa sirota Anička vzbúri proti hroziacemu osudu (bráni sa odvedeniu do tureckého háremu) a už to nie je zúfalosť, či smútok, ktoré sú pre Aničku typické, ale je to veľká odvaha a túžba zachovať si nevinnosť. Zaujímavým prvkom je prítomnosť červených kvietkov: „Iba lúka bola posiatá červeným kvietím. To kvietie sa na krvavé kvapky podobalo. Čo kvapka, to kvietok.“⁵⁶ Prvok podobného charakteru čitateľ objaví aj v ďalšej povesti *Čo sa stalo pri topoli*, kde krv nevinného človeka zanechala stopy v podobe červených kvietkov. Aj v tomto prípade Jozef Melicher potvrdil svoje spisovateľské skúsenosti a schopnosti, keď na pomerne krátkom ľudovom príbehu dokázal apelovať aj na svedomie ľudí a výstižne, a pri tom i taktne a decentne, odsúdil ľudskú vlastnosť lakomosť. To, že svedomie človeka je najlepšie policajt zaujímavovo prepojil s výskytom spomínaných červených kvietkov (kvôli komplexnému pohľadu uvádzame obširnejší citát): „Do rána sa skúpy gazda po chotári ponevierať, krvavú kosu trávou utierať, ale nie a nie ju krvi zbaviť. Kvapkala, kvapkala z tej kosy vražedne nabrúsenej, akoby gazdovi dohovárala, že kosa nie je na takú robotu naučená. Kvapkala, kvapkala, ružovkasté fliačky na poli zanechávala. A tie fliačky sú dosiaľ tam, dobre ich z hradskej vidieť – o vražednom čine svedectvo vydávajú. Ale keď podídete bližšie, zbadáte, že sú to jedovaté kvietky jesenné, jedovaté ako gazdovo srdce. Lenže ten jed mu do rána nevydržal. Na svitaní sa pomätený a skormútený sám zameldoval rybníckym žandárom. Preto aj tie kvietky – jesienky – majú krátke trvanie.“⁵⁷

Štvorveršová pieseň z povesti *Najdlhšia svadba v Leviciach* plní úlohu akoby zhrnúť hlavnú dramatickú situáciu celého príbehu. Nie je síce odrazom celého deja, ale v rámci štyroch krátkych veršov sa podarilo vystihnúť už spomínaný najnapätější moment, ale rovnako aj troch hlavných konateľov deja:

⁵⁶ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 35.

⁵⁷ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 61.

*„Očkajci, Očkajci,
padli na nás Nemci!
A ty, Očkajička,
sadať na konička!“⁵⁸*

Všetky dôležité postavy sú teda obsiahnuté aj v piesni: Očkajci – predstavujú kurucov, kurucké oddiely pod vedením Lacka Očkaja, Nemci – myslia sa pod tým cisárske vojská, labanci, protivníci kurucov, a Očkajička – nová manželka vodcu kuruckej armády. Jozefovi Melicherovi sa podarilo v rámci textu odhaliť aj národnostné zloženie vtedajšieho Uhorského kráľovstva. Je zaujímavé, že sa vyhol len sucho pádnemu vymenovaniu jednotlivých národností, ale urobil to pútavejšou formou, a to prostredníctvom opísania tanečného parketu na svadbe kuruckého veliteľa Lacka Očkaja: „Panstvo v zámockých komnatách podľa francúzskej muštry tancovalo a chudoba, ozbrojená i bez zbroja, mulatovala podľa svojho: maďarský čardáš, slovenský odzemok, Rusíni sa pochytili do kola a dupkali...“⁵⁹ Práve takouto záživnejšou formou si bežný čitateľ ani neuvedomí hodnotu získanej informácie, ktorá sa k nemu dostala prirodzenou nenútenou cestou. Zároveň autor poukázal aj na to, že napriek tomu, že viaceré národnosti žili v uhorskom štáte – prívlastok uhorský môžeme prakticky chápať ako synonymum prídavného mena maďarský – predsa si len zachovávajú prvky a charakteristiky vlastnej národnej minulosti, tradície i folklóru, ako napríklad v tomto prípade ide konkrétne o ľudové tance.

Biednu situáciu v spoločenskom, ale najmä sociálnom postavení obyčajného poddanského ľudu deklaruje povesť pod názvom *Skočiková kliatba nad Esterházyovcami*. Pieseň, ktorá je súčasťou textu, sa snaží životnú situáciu poddanstva vnímať aspoň so štipkou humoru a s určitou mierou odľahčenia:

*„Nebojím sa pána,
ani kapitána,
len toho hajdúcha,
čo po zadku búcha...“⁶⁰*

⁵⁸ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 45.

⁵⁹ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 44.

⁶⁰ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 47.

Hlavným momentom tejto povesti je síce vyslovenie kliatby levického richtára Miška Skočika, ale príbeh poskytuje množstvo faktov a informácií, na základe ktorých sa v predstavách čitateľa môže vytvoriť živý obraz o vzťahoch medzi šľachticmi a nešľachticmi, respektíve mešťanmi, teda novou vzráhajúcou sa spoločenskou vrstvou, ktorá požadovala určité práva a slobody. Melicher poukázal na bežný postup vtedajších čias – vzburá, ale aj čo i len najmenší náznak odporu, je nasledovaná potlačením a potrestaním „vinníkov“ (tu je to vypálenie znamenia a nútené práce na galejach). Aj napriek vážnosti témy sa Melicher, ako sme už uvádzali, pokúsil o isté nadľahčenie. A to nielen spomínanými veršami, ale aj viacerými vtipnými vsuvkami. Ide najmä o prirovnania, v ktorých využíva „podobu“ pánov so príslušníkmi zvieracej ríše: „...reve starý urodzený pán gróf Esterházy, ktorý sa v tom jede na moriaka ponášal“⁶¹ a „...dokladá mladý urodzený pán gróf Esterházy hlasom, aké mávajú kohúty pred dažďom“⁶² V nadnesenom zmysle môžeme povedať, že práve tým, že sa autor o záporných postavách deja vyjadruje nie príliš lichotivo, naopak ich zosmiešňuje, dáva čitateľovi najavo, s ktorou skupinou postáv sympatizuje. Jedna z kladných postáv a rovnako aj hlavná postava, Miško Skočík, je autorom výroku, ktorý je na jednej strane vyslovením kliatby, a na strane druhej je možné interpretovať ho aj ako proroctvo, alebo lepšie povedané víziu: „Nás ste odsúdili, ale na pamäti majte, že za našu pravdu sa bude biť všetok robotný ľud! Za jedno priloženie žeravého kutáča vzbĺkne desať ohňov na vašom panstve! A nebude to len od hromov a bleskov! Oheň na mojich lícach a krv mojich kamarátov nech je vaším prekliatím!“⁶³ Prvá veta citátu je predobrazom viacerých vzbúr, ktoré sa viedli s cieľom pre zlepšenie sociálneho statusu a životných podmienok poddaného ľudu, nasledujúca veta môže zase predstavovať, že jeden oheň zapáli ďalší oheň, to znamená, že jedna vzburá bude podnetom pre vznik ďalších podobných vzbúr.

Skupinu povestí, v ktorých sa nachádza okrem prozaického textu aj niekoľko veršov, uzatvára povesť *Zlejkova diera na Poľanách*. Povesť sa od predchádzajúcich povestí líši aj svojim tematickým zaradením, keďže patrí medzi zbojnícke. Hlavnú postavu zohráva Štefan Zlejka, ktorý nie je síce rodeným tekovským zbojníkom, ale s regiónom ho spája pre povesť najdôležitejšia etapa jeho života. Verše v povesti nepredstavujú žiadnu dôležitú, či podstatnú časť povesti. Sú len ozvláštnením, najmä svojou riekankou podobou a vtipným obsahom:

⁶¹ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s . 47.

⁶² MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s . 47.

⁶³ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 47.

„Z jalovice má byť krava,
zo žandára stará baba!
Aká, taká stará baba,
keď ju bozkáš, ver' je rada!“⁶⁴

Hmatateľný je tu aj prvok tajomstva v podobe tajného zbojníkovho pokladu, ktoré však možno získať len za určitých podmienok. Táto skutočnosť pripomína v istých momentoch rozprávku, pretože aj tam sa stretávame s tým, že ak chce rozprávkový hrdina dosiahnuť svoje šťastie alebo sľúbenú odmenu, musí prekonať stanovené prekážky.

Skupinu povestí, ktorej sme sa v predchádzajúcich odsekoch venovali, spája len formálny prvok – prítomnosť veršov v prozaickom texte. V rámci nich sme uvádzali aj povesť *Pri Čate tuhá bitka stála*, ktorá sa zaraďuje medzi etymologické povesti. Nie je však jedinou povest'ou takéhoto typu. Naopak táto skupina obsahuje viacero textov z historických povestí v publikácii *Tekovské povesti*. Jozef Melicher samozrejme v jednej z nich vysvetlí, alebo lepšie povedané vyrozpráva príbeh, o vzniku názvu aj samotného Tekova. Je to povesť *Pri Tekove Tekoven tiekol*. Autor hneď v úvode vyvrátil myšlienku, že „nedostali pomenovanie od veľa tekvic, čo sa po kukuričniskách a záhradách váľajú a žltnú a z ktorých sa chýrečné jadrá vyberajú, v peci sušia a potom sa na podstienkoch lúskajú.“⁶⁵ Už tým, že začal humorným tvrdením, si získal pozornosť čitateľa. Nie je to však jednoduchá a priamočiara povesť, ktorá sa venuje len pôvodu a vzniku názvu. Je to naopak povesť bohatá na informácie, aj keď samozrejme tieto informácie sú podané v zjednodušenej podobe a prispôbené úrovni vedomostného a poznámkového aparátu mladšieho čitateľa. Aj slová a výrazy rešpektujú stupeň rozvoja slovnej zásoby dieťaťa, to znamená, že volí jednoduché slová namiesto odborných výrazov a termínov, s výnimkou názvov a pomenovaní. Uplatnil to napríklad pri tom, keď čitateľovi ozrejmoval, kto sú to Psohlavci: „V učeních knižkách stojí, že Huni a Gepidi, aj Kvádi, tuším, vysušené psie hlavy namiesto šišiakov nosili a s veľkým štekaním sa do boja hnali.“⁶⁶ Detský čitateľ si síce nezapamätá, ako sa volali jednotlivé kmene, ale určite si zapamätá, ako bojovníci uvedených kmeňov vyzerali, čo bolo pre nich charakteristické, čím sa vyznačovali. Jozef Melicher teda volí vhodné postupy, ktorými nielenže plní informačné ciele povesti, ale neobchádza a nezabúda ani na zábavnú funkciu povest'ového príbehu. Pomenovanie

⁶⁴ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 59 – 60.

⁶⁵ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 14.

⁶⁶ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 14.

Psohlavci však Melicher používa ešte v jednej z *Tekovských povestí – Maškary a Turci*. Už tu ale ide o iný národ, nie vyššie spomínané kmene, a to Turkov. S týmito kmeňmi ich však spája jedna charakteristika, ktorá vyplýva zo samotných textov obidvoch povestí – napadnutie našich predkov. Autor neobchádza a dotýka sa aj dejín a vývinu jazyka našich predkov. Opäť ale rešpektoval kritérium „čitateľ“ a zložité jazykové premeny a procesy vyjadril jednoducho s možnosťou bezproblémového pochopenia: „Aj to načím povedať, že našim predkom sa „h“ ťažko z úst vypúšťalo, aj v hrdle ich od neho škrabalo, preto kde len mohli, všade „g“ vyslovovali. Namiesto „noha“ vraveli „noga“ a namiesto „hranica“ – „granica“. Z toho potom „Gran“, či „Gron“ povstal a neskoršie sa ako Hron udomácnil.“⁶⁷ Hoci autor ako dôvody zmien uvádza rôzne vtipné príčiny, podstatu toho, že v minulosti dochádza k takejto spoluhláskovej zmene, zaznamenal. V povesti, ktorá nie je textovo príliš rozsiahla, zaznamenal aj meno známeho uhorského kronikára, ale opäť nejde len o jeho spomenutie, ale objasnil aj pôvod jeho mena, pod ktorým ho historická veda pozná: „Uhorský kronikár, na ktorého meno sa sedemsto rokov zabúdalo, až sa naň načisto zabudlo, a preto ho do histórie ako Bezmenný – Anonymus – zapísali...“⁶⁸ Jednotlivé informácie, ktoré zdanlivo na prvý pohľad s povestou akoby ani nesúviseli, nevtláča Jozef Melicher násilne, nerešpektujúc pri tom povahu textu, ale naopak prirodzene.

Jednou z etymologických povestí v zbierke *Tekovské povesti* je aj *V Tlmačoch bývali tlmočníci*. Táto povesť je zaujímavá najmä dvoma skutočnosťami. Autor opäť spomína Slovenskú bránu – v predchádzajúcom texte sme uvádzali túto skutočnosť pri povesti *Mačací brod pri Kozárovciach* – ale teraz ju predstavuje ako bránu, ktorou prechádza cez naše územie množstvo národností, s ktorými naši predkovia prichádzali do kontaktu aj z iných dôvodov, nešlo vždy len o vojnové stretnutia, ale napríklad aj obchod, práca a podobne: „Premlelo sa tadeto národa od tých čias, ako si Hron prerazil koryto cez Slovenskú bránu, no hrôza! Rímsky legionári vraj so samým cisárom, hunskí bojovníci, poľskí Židia, maďarskí husári, nemeckí baníci, ruskí kupci, talianski vandrovníci, Tatári, Turci, Bosniaci – lacní Jožkovia, všetkých ani do rána neporátaš!“⁶⁹ Táto pestrosť národov mu umožnila rozvíť príbeh, ale rovnako aj použiť zaujímavý básnický obraz v podobe prirovnania, v ktorom uplatnil náboženský prvok z kontextu Starého zákona – mesto Babylon so svojimi mnohými jazykmi: „...ten babylon, to „jazykov zmätenie“ len

⁶⁷ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 14.

⁶⁸ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 14.

⁶⁹ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 17.

škodu a hriech donáša.⁷⁰ Tento obraz starozákonného Babylonu autor v *Tekovských povestiach* použil celkovo dvakrát. Druhý raz to bolo v prípade povesti z obdobia tureckých nájzdov s názvom *Smrť Štefana Koháryho*. Opäť v súvislosti s množstvom rôznych národností, ktoré sa stretli pri obrane a vyhánaní Turkov z územia dnešného Slovenska: „Hotový babylon! Poľskí dragúni, talianska artiléria, rakúska infantéria, maďarskí husári, slovenskí strelci, čo vlka na tri dohodenia vedeli skoliť.“⁷¹ Je nutné upozorniť na skutočnosť, že v oboch prípadoch sa babylon uvádza s malým začiatočným písmenom, čím autor preukázal fakt, že nejde konkrétne o mesto Babylon, ktoré by vyrástlo v tekovskom regióne, ale ide len o pripodobnenie situácie v dvoch rozličných miestach a aj rozličnom časovom období i historickej etape. Povesti *Smrť Štefana Koháryho* sa budeme ešte podrobnejšie venovať pri interpretácii povestí z čias tureckých nájzdov. Avšak pri povesti *V Tlmačoch bývali tlmočníci* je nutné podotknúť, že nezachytáva len pôvod a dôvod vzniku názvu mesta Tlmače, ale nájdeme tu aj vysvetlenie, ako vznikli dve priezviská typické pre toto mesto – sú to priezviská Titurus a Kotrus. Vznik oboch, podľa povesti, súvisí s príhodou, v ktorej jednu z dvoch hlavných postáv zohral ruský návštevník Tlmáč, o čom svedčí aj posledná slabika spomínaných priezvisk –rus. Vznik priezviska je zaznamenané aj v povesti *Prečo sa Hronské Kosihy nevolajú Nový Senec?*. Podľa povesti obec Hronské Kosihy založili prisťahovalci zo Senca, a práve ako vyjadrenie pocty a pamiatky zakladateľom sa dodnes v tejto obci stretnete s priezviskom Seneši. Vtipne autor opísal pôvod priezvisk v povest'ovom príbehu *Kde majú Kľačany svoj koreň*. Povest' zaznamenáva, že priezviská, ktoré boli predtým neraz len prezývkou, vznikajú často chybou pri ich písomnom zázname, buď chybou prvého zapisovateľa, alebo toho, kto meno prepisoval ďalej. Na jednom príklade boli zhrnuté všetky možnosti prípadných omylov: „Starému otcovi – privandrovalcovi – až do smrti prezývka Vandrák ostala. A keď prišli zemepánski úradníci poddaných spisovať, jeden školovaný Nemeč mu také cifrové W na začiatok mena vymaľoval, že ho menej školovaný neskoršie ako M čítali.“⁷² Znak, alebo aspoň náznaky, etymologických

⁷⁰ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 17.

⁷¹ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 37.

⁷² MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 22. Na základe uvedených informácií v povesti môžeme usudzovať, že by teoreticky mohlo ísť o sčítanie ľudu, ktoré roku 1784 nariadil panovník Jozef II., išlo o vôbec prvé sčítanie celého ľudu v Uhorsku. Toto tvrdenie môžeme oprieť jednak o skutočnosť, že sa spomínané mená zapisovali prvýkrát a taktiež, že súpisy vykonávali nemeckí úradníci a Jozef II. uprednostňoval a viac dôveroval svojim úradníkom ako uhorským, a navyše bol to práve on, kto nemčinu vyhlásil za úradný jazyk. (Lexikón slovenských dejín, s. 247)

povestí sú prítomné aj v mnohých ďalších povestiach, buď ako doplnenie pri objasňovaní určitých ďalších súvislostí, alebo len na ozvláštnenie.

V zbierke *Tekovské povesti* sú len dve povesti, kde je výrazne prítomná určitá nadprirodzená postava a jej prítomnosť je pre dej povesti nevyhnutná. Povest' *Šeba – levická biela pani* je príbeh o mladej Šebe, ktorá bola prvou ženou s'atou na levickom popravisku. To, že táto hrdinka nenašla po smrti pokoj a ďalej blúdila v podobe bielej panej, ju stavia do istej podobnosti s levočskou bielou pani, ktorá zomiera rovnako ako Šeba v mladom veku a taktiež po svojej smrti blúdi po mestských hradbách Levoče. V povesti o nešťastnej Šebe sa zmieňujú aj križiaci. Vystupujú tu v roli záchrancov, ktorí bránia slabých a nevinných: „A deti? Tie pred kráľovým hnevom zachránili križiacki rytieri a odviekli ich na ostrov Maltu.“⁷³ Križiaci sa už v iných povestiach zbierky nespomínajú, toto je jediné miesto, kde ich autor uvádza. Levická biela pani predstavuje nadprirodzenú bytosť, ktorá nikomu neškodí, neohrozuje na živote, trápi ju len vlastné nešťastie a pre ostatných živých ľudí nie je ničím nebezpečná, keďže jej úmyslom nie je ubližovať. To sa však nedá povedať o postavách „černokňazníkov“ z povesti *Pustý kostolík pri Čake*. Sú to postavy, ktoré škodia ľuďom, ale zase na druhej strane nejde o nadprirodzené postavy v pravom slova zmysle ako to bolo pri hrdinke z povest'ového príbehu o levickej bielej pani. Boli to obyčajní mnísi, ktorí počas svojho života neprejavili žiadne známky nadprirodzených schopností. Až po odhalení ich zlých skutkov sa udiala vec, ktorá je v povestiach, ale aj v iných žánroch ľudovej slovesnosti, pripisovaná zázračným silám a možnostiam nadprirodzených bytostí: „*Nech sa radšej na mieste prepadnem, ale živý sa odtiaľto nehmem!*“ A ten komisár, čo tú cisársku pravotu viedol, mu takto naspät': „*Nejdeš, černokňazník prekliaty, nejdeš? Nuž, prepadni sa trebárs!*“ Aj sa veru prepadol. Bolo počuť zadunenie a divákov zasvrbel v nosoch sírový zápach.“⁷⁴ Prostredníctvom dramatickej a napätej situácie sa autorovi podarilo vytvoriť moment strašidelnosti, čo dosiahol využitím postavy čerta, či samotného Lucifera, ktoré sú tradične vnímané ako postavy zla, hriechu a hrôzy.

Veľmi významná postava našich dejín a hlavný hrdina mnohých, a u čitateľov aj obľúbených povestí, kráľ Matej Korvín je súčasťou len dvoch povestí – *Kaštieľ v dube pri Želiezovciach* a *Kráľ Matej a rybnický metliar*. Matej Korvín však nie je v povesti predstavený pod týmto menom, ale pod prívlastkom Spravodlivý, Matej Spravodlivý. Už toto samotné označenie vyjadruje hlavnú charakteristiku, ktorú ľudová slovesnosť tomuto

⁷³ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 19.

⁷⁴ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 42.

uhorskému panovníkovi pripisovala. Vidí ho ako kráľa, ktorý sa zaujíma o svoj ľud a chce zlepšiť podmienky ich života i životnej úrovne, a na rozdiel od iných panovníkov nevyhľadáva len zábavu a vlastné pohodlie. Takýto obraz o Matejovi Korvínovi, ktorý sa na uhorskom tróne udržal pomerne dlho, od roku 1458 až do roku 1490, podávajú aj spomínané dve povesti, ktoré vo svojom príbehu rešpektujú zaužívané tradície a predstavy, napríklad: „To bol kráľ, čo nemal rád služobníctvo okolo seba.“⁷⁵, alebo aj v úvode povesti *Kráľ Matej a rybnický metliar*: „Keď kráľ Matej Spravodlivý po svete vandroval, na svojej púti hore Hronom sa aj do Rybníka zatáral. Ani za farárom, ani za richtárom sa nebral, ale do najbiednejšej chalupy vošiel.“⁷⁶

Skromnosť kvantity pri povestiach o Matejovi Korvínovi nemožno potvrdiť pri ďalšej skupine povestí, ktorú charakterizuje spoločná tematika Turci. Je to azda najrozsiahlejšia skupina príbehov so spoločnou tematikou z časti historických povestí. Celkovo obsahuje desať povestí. Hneď prvú povesť *V močiari bije zvon* môžeme zaradiť aj medzi povesti s prvkami nadprirodzených síl, ktoré sa koncentrujú v postavách mátoh a čertov, teda opäť sú to negatívne nadprirodzené sily a postavy. Tajomstvo týkajúce sa druhého zvona navodzuje nielen zvedavosť, ale aj strach, pretože autor objasňuje, že jeho tajomstvo súvisí s mŕtvymi tureckými vojakmi. Poukázanie na fakt, že tureckí bojovníci nemôžu ani po smrti nájsť pokoj kvôli svojim zločinom, môžeme čiastočne interpretovať ako výchovné ponaučenie, ktoré je v texte zakomponované, a ktoré hovorí o potrebe konania dobrých skutkov, pretože násilie neprinesie človeku šťastie. Povesti z čias tureckých vojen ponúkajú aj smutný obraz krutostí páchaných na obidvoch stranách. Jozef Melicher ich nielenže opísal, ale zachytil aj tú skutočnosť, že na strane Turkov, ale aj obrancov, sa stal z týchto krutostí akýsi zvyk, či dokonca symbol ich sily a víťazstva. Čím boli krutejší, tým bola podľa nich väčšia aj ich sila a sláva: „Nuž čo? Husárovi metál a Turkovej hlave kôl! Lebo taký zvyk panoval v tej dávnej tureckej vojne, že odťaté hlavy napichávali premožiteľia vo svojich pevnostiach na palisády, alebo na zvlášť na to prihotovené stromy s mnohými štrngálmi, aké bolo vidieť pri všetkých hraničných pevnostiach. Priniesli teda husári do Levíc spolu s inými hlavami aj hlavu vznešeného lužianskeho Turka a napichli ju na kôl blízko Schillerovho domu. To bol taký dekor a honor! Čím viac zoťatých hláv pod hradom, tým väčšia istota a veselosť na hrade!“⁷⁷ Tieto pasáže tu nie sú zaradené preto, aby čitateľa zhnusili alebo dokonca odradili od ďalšieho čítania, ale sú tu zaradené

⁷⁵ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 25.

⁷⁶ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 25.

⁷⁷ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 28.

najmä preto, aby obraz danej doby bol zachytený komplexne so svojimi pozitívnymi i negatívnymi charakteristikami. Okrem chudoby a biedy bolo určite tou negatívnou stránkou aj to, že človek v čase takých vojen, ktoré takmer bez prestania trvali niekoľko desiatok rokov, zabúdala aj na všetko ľudské v sebe, a v snahe zachrániť si aspoň to málo, čo im ešte ostalo, neváhal zabíjať a popierať v sebe posledné zvyšky ľudskej dôstojnosti: „Lež málo človečenského citu a veľa nenávisti voči Turkom naplňalo srdcia levických pánov. Posolstvo s posmechom od hradieb odohnali a čeribašihu žene neúctivé odkazy tlmočiť kázali.“⁷⁸ Samozrejme, že jednotlivé krutosti nie sú len výsledkom toho, že prišli na naše územie Turci a že naši predkovia s nimi viedli vojny. Potvrďuje to povesť *Ako sa levický zločinec viny zbaviť mohol*, ktorá už nepatrí do skupiny povestí o tureckých vojnách, a predsa sa v nej stretne aj s opismi drastických spôsobov mučenia: „Aby vyzradil svojich spoločníkov a tých, ktorí od neho kupovali, vyviazali ho na rebrík a zväzok zapálených sviečok mu držali pod pazuchu, kým mu mäso nezhorelo až do kosti. Keď sa nepodvoľoval, rozžeravenou obručou z kola mu pripaľovali hrud.“⁷⁹ Násilie bolo teda v dejinách našich predkov prítomné v rôznych historických obdobiach a aj v časoch mieru.

Autentickosť doby a vtedajšej situácie sa v povestiach o Turkoch podčiarkuje aj využívaním tureckých slov a pomenovaní, ako napríklad čeribaši, handžár, aga, šalavari, beg a mnohé ďalšie. Všetky výrazy nevysvetľuje autor priamo v texte, ale ich uvádza v slovníčku zaradenom v zadnej časti knihy *Tekovské povesti*. V rámci tureckých povestí nie sú zaradené len tie, ktoré poukazujú na krvavé a nechutné scény, či boje, ale napríklad v povesti *Kasáreň v lipníckej Agačine* je opísaný istý spôsob „partizánskeho“ boja, ktorý viedli tí, ktorých zaujímalo len ochrániť si majetok, rodinu a vlastný život: „Boli takí, čo od vojska ušli a nechceli sa báť ani Turkov, ani cisárskych žoldnierov, ani stoličných drábov. Tí bojovali, ako sa vraví, na vlastnú päsť. Ale neboli to zbojníci. Mali svojho kapitána, riadne komando, vojenskú regulu. Nemali chuť maširovať po svete. Doma bojovali, svoje si bránili. Slobodníkmi ich volali. Turkom obyčajne krížili cesty, ale keď bolo načim, vyplatili aj cisárskych. Aj panskí naháňači vyfasovali od nich, čo im bolo zapotreby.“⁸⁰ Taktiež zaznamenal aj veselú príhodu o tom, ako malí husiari okradli Turka o šaty. Aj tu veľmi zaujímavo zakomponoval výchovný moment, keď pripomenul skutočnosť, že aj ten najväčší nepriateľ je pod svojím odevom tiež len obyčajný človek

⁷⁸ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 29.

⁷⁹ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 38.

⁸⁰ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 30.

z mäsa a kostí: „Rozbehol sa za Lučom – holý, ako ho bol jeho Alah stvoril, ale ďaleko nedobehol. Keď ho zbadali ženy, čo obďaleč prali, o ratu začali kričať. A chlapčiská hronskými kamienčekmi po ňom. Taký neoblečený sa im nijako nevidel strašný.“⁸¹ Povest', z ktorej je citovaný úryvok – *Ako Šalaváry k menu prišiel* – je jednak povest'ou z čias tureckých nájzdov a zároveň aj povest'ou, ktorá podáva vysvetlenie o vzniku priezviska.

Jozef Melicher uvádza svoje pramene aj v samotnom texte. Ide konkrétne o povest' *Čáky Laci – báčoho slama*, kde v závere poznamenal, že porekadlo „Zachádza s tým ako s Čákyho slamou“⁸² je zapísané v rozsiahlej zbierke prísloví, ktorú takmer sto rokov pred vydaním samotných *Tekovských povestí* publikoval Adolf Peter Záturecký pod názvom *Slovenská prísloví, porekadla a úsloví*.

O levických husiach je povest', kde autor rešpektuje požiadavku reálnosti. V úvode zaznamenal skutočnosť tak, ako sa traduje v ľudovej slovesnosti: „Navyprávalo sa toho o tých husiach až strach! Že vraj turecký paša na Levickom hrade žiadal od levických mešťanov poslať mu na hrad päťdesiat vykrmených husí. Päťdesiat najkrajších dievčat mu ich malo priniesť. A každá deva sa vraj vyzbrojila ostrou dýkou a keď sa ich Turci chceli zmocniť, husi vypustili a s dýkami v rukách sa vrhli na dotieravcov. Husi s gagotom vyleteli – a to bolo znamenie pre mládencov a mužov, ukrytých pod hradom. Hrad potom s pomocou dievčat dobyli...“⁸³ Na prvý pohľad nie sú v úryvku žiadne sporné momenty, žiadne nadprirodzené sily ani postavy, a predsa to autor povesti považuje za nemožné, že táto situácia sa v takomto prevedení nemohla udiť: „Ale to tak nebolo a ani pri najlepšej vôli byť nemohlo. Lebo prečo? Lebo preto, že vykrmené husi lietať nevedia. To sú také skydlá netrebné. Aj gágory od „štopania“ majú pobantované, tie už toho veľa nenagágajú.“⁸⁴ Na vyvrátenie teda použil logické dôvody. Autor však nasledujúcimi slovami potvrdil a ponechal hlavnú zápletku, a len ju spresnil a uviedol fakty na pravú mieru: „Nuž ako teda? Pravda je taká, že za tureckých čias to boli chudé mladé husi. Tie vedia lietať aj zvyše kostolnej veže. A takéto nevykrmené husi priniesli Levičanom slobodu.“⁸⁵ Čitateľovi by sa mohlo zdať, že takéto podrobné vysvetlenia a detaily sú pre povest' zbytočné, ale je dôležité si uvedomiť, že aj takéto detaily vytvárajú povest'ový

⁸¹ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 31.

⁸² MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 32.

⁸³ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 34.

⁸⁴ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 34.

⁸⁵ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 34.

príbeh, a že autor si dokáže obhájiť každé slovo i každé tvrdenie, ktoré sa rozhodne do povesti zaradiť.

Zidealizovaný obraz niektorej z postáv je v povesti bežným postupom. Už sme sa zmieňovali o postave kráľa Mateja Korvína, ktorý je vykreslený, ako spravodlivý a skromný kráľ, zaujímavý sa o svoj ľud. Aj v rámci povestí z tureckých čias sa čitateľ stretáva s podobnou idealizáciou. Ide o postavu slovenských dejín – Štefana Koháryho – jedného zo známych bojovníkov protitureckých bitiek. Avšak hlavným rozdielom v porovnaní s charakteristikou uhorského panovníka je kvantita a miera idealizácie. Zatiaľ čo prednosti Mateja Korvína sú vyjadrené pár vetami, výnimočnosti Štefana Koháryho sa povest' venuje podrobnejšie a detailnejšie: „Bol to smelý vojak. Najsmelší spomedzi všetkých vojakov z dvoch stolíc – z Hontianskej a Tekovskej. Siedmim banským mestám rozkazoval. Tritisíc husárov ho na prvé slovo muselo poslúchať, taký rang mal od cisára daný. Poslednú kvapku krvi by bol zaňho každý jeden vycedil. Pán Ištván ho volali. Chýr sa o ňom niesol od Viedne až po Istanbul. Turci sa ho báli viac ako ohňa a ešte viac ako hronskej povodne, čo ich neraz ako kurence do Dunaja poodnášala.“⁸⁶ Pri citovanom opise čitateľ môže nadobudnúť pocit, že nejde o povest', ale skôr o rozprávku, napríklad pri zmienke o veľkosti a rozšírení jeho slávy sa autor vyjadruje podobne, ako keď je v niektorých rozprávkach opisovaná krása princezien, alebo tiež aj udatnosť rytierov či princov, aj keď samozrejme, že hranice rozšírenia daného chýru v rozprávkach je vymedzená inými prvkami. Pri vymenovávaní ďalších spoločných črt medzi povest'ou *Smrť Štefana Koháryho* a žánrom rozprávky by sa mohlo pokračovať, keďže nasledujúci odsek to sám vykazuje: „Nedalo sa naňho útočiť chlapsky spredu. Bol ako víchor. Všetko zmietol pred sebou. Tak len z boku a zozadu striehli naňho všakovakí mohamedánski odkundesí a záškodníci. Otrávenými šípmi ho probovali zo sveta zničiť, horiace kopije doňho hádzali, všetko márne. Vysekal sa ten z každej šarvátky.“⁸⁷ Postave Štefana Koháryho sú pripisované nadprirodzené sily a moc rozprávkových bojovníkov, s ktorými ho spája nielen udatnosť, ale aj neohrozenosť, ba až nesmrteľnosť. Tieto úvodné odseky však autor vyvrátil ešte pred samotným napísaním a to už názvom povesti, pretože už ten nám poskytuje informáciu o tom, že Štefan Koháry zomrie. Jeho všemocné schopnosti potvrdzuje ešte jeden prvok prítomný v povesti – kôň Koháryho. Ten síce nemá žiadne presne vymenované nadprirodzené zručnosti, ale je rovnako ako jeho pán opísaný s istou mierou idealizácie: „A koňa akého vám mal! Kde nestačil Koháryho meč, tam pomohli

⁸⁶ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 37.

⁸⁷ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 37.

Viktorove kopytá a zuby. Lebo latinské meno mu dal, Viktor – víťaz, ako bolo vtedy zvykom.⁸⁸ Nepremožiteľnosť Koháryho je podčiarknutá aj skutočnosťou, že zomiera až po druhom zranení. Na pozadí pomerne rozsahovo krátkom príbehu sa Jozefovi Melicherovi podarilo zachytiť charakteristiku Štefana Koháryho, jeho koňa, opis dramatického boja, Koháryho smrť a navyše do svojho rozprávania zahrnul aj istú podobu vzťahu medzi človekom a zvierat'om, teda medzi Kohárym a jeho koňom. Nevenoval tomuto prvku príliš veľkú pozornosť, ale dotkol sa ho aspoň niekoľkými slovami, ktorými vyjadril oddanosť zvierat'a k svojmu pánovi aj po jeho smrti: „Viktor ostal so zvesenou hlavou stáť nad Koháryho nevládnym telom. Celú noc sa nepohol od neho, čo želel nad ním.“⁸⁹ V povesti sa uvádza aj presný dátum veľkej bitky, ktorý bol zároveň aj dátumom smrti Štefana Koháryho.⁹⁰

Turci sú spomínaní aj v povesti *Káva nie je hrach, ani fazuľa*. Ich postavenie je tu však úplne iné. Žiadne ich boje, alebo trápenie podmaneného ľudu. Povest' naopak poukazuje nie na negatíva, ale na pozitívum, čo Turci priniesli. Tým pozitívnym prínosom mala byť káva. Práve Turci by mali byť podľa tejto povesti tým etnikom, ktoré na naše územie priniesli kávu a oboznámili s ňou našich predkov. Že to nebolo pre nich až taká nevyhnutná súčasť života, hovorí skutočnosť, že im po vyhnaní Turkov káva nechýbala a dokázali sa bez nej zaobísť až kým ju opäť nepriniesli Rusi počas revolúcie v rokoch 1848/1849.

Dosť obšírna skupina povestí z doby tureckých nájazdoch je, čo sa týka rozsahu, v protiklade k zbojníckym povestiam. V publikácii *Tekovské povesti* sa nachádzajú len dve. Obe spája jedna základná charakteristika – meno najslávnejšej postavy zbojníckych povestí, Juraja Jánošíka. Čitateľ sa v nich stretáva s typickými znakmi Jánošíkovej sily (kôň, valaška), ale taktiež aj s tajným pokladom slovenského zbojníka. Nechýbajú ani rozmanité prekážky a podmienky, a iba ich splnenie a rešpektovanie môžeme priviesť hľadajúceho k nájdeniu pokladu.

Z okruhu kuruckých povestí bola už uvádzaná povest' *Najdlhšia svadba v Leviciach*. Veľmi zaujímavý je však aj povest'ový príbeh *Rákócziho strom pod Kákou*. Opäť autor využíva idealizáciu. Už to je ale idealizácia iného typu. Nevyzdvihujú sa vlastnosti danej osoby, ale jej sny, jej plány. Ide o plány uhorského veľmoža Františka II. Rákociho, ktorý

⁸⁸ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 37.

⁸⁹ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 38.

⁹⁰ V povesti sa spomína presný dátum – 19. júla 1664. V tento deň sa skutočne odohrala rozhodujúca bitka medzi cisárskymi vojskami a Turkmi, ktorí sa pokúšali o opätovné dobytie mesta Levice i levického zámku.

sa postavil v prvých rokoch 18. storočia na čelo povstaleckých vojsk namierených proti Habsburgovcom. Povest' predstavuje Františka II. Rákociho ako bojovníka za práva poddanského ľudu a posúva ho do úlohy akéhosi proroka či vizionára: „My sa splnenia tých snov, za ktoré toľko smelých Maďarov, Slovákov a Rusínov krv prelievalo, už nedožijeme. Ale tento strom tu musí stáť ako svedok! Potomkom bude svedčiť o našej vôli dať tomuto ľudu slobodu! A dočká sa jej!“⁹¹

Mimo povestí o významných historických prelomov našich dejín stojí povest' o poprednom predstaviteľovi slovenskej literatúry a predovšetkým dramatickej tvorby, o Jankovi Palárikovi – *Ako sa tekovský kaplán za dievku preobliecť musel*. Autor neodhaľuje totožnosť tohto literáta hneď v úvode, ale necháva to na záver povestí. Prezентuje ho ako „ľudomila“ slovenského národa, ktorého je aj on hrdým členom: „Taký chýr pustil medzi ľuďmi, že slovenská reč nie je len reč sprostého poddanského národa, ale že aj anjeli, cherubíni a serafíni pánu bohu na nebesiach po slovensky prespevujú. Z kazateľnice vyhlasoval, že Slováci už za Svätopluka mali svoju krajinu, že Cyril a Metod po slovensky kázali našim predkom, že aj na plášti prvého uhorského kráľa Štefana je slovenský nápis, čo slovenské dievčatá a ženy z Pohronia vyšívali.“⁹² Tento citát mal nielen charakterizovať samotného spisovateľa ako veľkého vlastenca, ale zároveň jeho úlohou je aj výrazne povzniesť národné cítenie čitateľa a podporiť u neho úprimnú vlasteneckú hrdosť. Na tento cieľ autor využil významné a pre slovenské dejiny dôležité postavy. Povest' je vystavaná na vtipnej zápletke, kde hlavnú úlohu zohráva preoblečenie sa Janka Palárika za ženu, čo mu zachránilo slobodu. Možno povedať, že aj táto situácia bolo pre neho veľmi inšpiratívna, keďže zápletky svojich veselohier väčšinou založil práve na preobliekaní, či aj viacnásobnej zámene postáv.

V povest'ovej zbierke Jozefa Melichera *Tekovské povesti* je prvok historicity jasne identifikovateľný takmer v každej historickej povesti. Čitateľ má zároveň možnosť porovnávať s prameňmi, s ktorými autor pracoval.

⁹¹ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 46.

⁹² MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 58.

3 HONTIANSKE POVESTI

Historické povesti v diele *Hontianske povesti* netvorí jeden celok, ale Jozef Melicher ich rozčlenil do niekoľkých častí, pričom pri tomto členení určujúce bolo predovšetkým tematické kritérium. Všetky skupiny historických povestí majú však spoločnú formu, či štruktúru – názov časti s niekoľkými doplňujúcimi prísloviami, porekadlami, či inými ľudovými výrokmi, za ktorými nasledujú už samotné príbehy. Celkovo sú historické povesti rozdelené do piatich okruhov.

Prvá skupina povestí je uvedená pod názvom *Iné časy, iný svet*. Následne sú uvedené štyri ľudové výroky. Výroky „Dávno to bolo, že to už ani pravda nie je a Bolo, bolo, ale neviem kedy“⁹³ majú učiť akési približné časové zaradenie jednotlivých povest'ových príbehov. Žiadne konkrétne informácie o čase sa ale k čitateľovi nedostávajú. Majú len podčiarknuť ich starobylosť, ich dávny pôvod a ponechať v čitateľovi istý pocit tajomnosti. Zároveň však autor uvedením výroku „Dávno to bolo, že to už ani pravda nie je“⁹⁴ napáda hodnovernosť povestí, ktoré zaradil do tejto časti, keďže povest' sa v širšej verejnosti vníma ako ľudový pohľad na minulosť a autor túto predstavu vyvracia práve tým, že uvádza tvrdenie, že povesti majú poriadne ďaleko od skutočnosti. Pre dieťa a staršieho školského veku nie je táto informácia novou skutočnosťou, to však nemôžeme tvrdiť pri nižšej vekovej kategórii. Mladší čitatelia majú často vo svojom vedomí tendenciu k tomu, že povest'ový príbeh nevnímajú ako výsledok fungovania ľudového myslenia, ale ako skutočný príbeh, ktorý je výkladom našej histórie.

Zaujímavý je výrok „Toto ani Pán Boh v matrike nemá“⁹⁵, čo malo pravdepodobne vyjadrovať ten fakt, že mnohé z daných povestí sú veľmi dávny obrazom histórie, a rovnako aj to, že je problém písomného zachovania textu povestí alebo iných ľudových žánrov v minulosti našich predkov, ktorí preferovali v rámci rozširovania ľudovej slovesnosti hlavne ústne podanie.

V časti *Iné časy, iný svet* sa stretávame s viacerými povest'ami, ktorých súčasťou sú nadprirodzené postavy. Tento okruh povestí otvára hneď úvodná povest' *V Pečenicjach je aj hora upečená*, kde je čitateľovi predstavená postava kňahyne, „čo oheň a síru za sebou

⁹³ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 5.

⁹⁴ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 5.

⁹⁵ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 5.

siala.⁹⁶ Postava kňahyne predstavuje dva póly nadprirodzených síl. Na jednej strane to boli zlé sily, ktoré ľuďom škodia: „Neraz zapálila horu, záhrady plameňom ošľahala, lúky a polia na popol obrátila. Stromy obhoreli, vinice zvädli...“⁹⁷, ale na strane druhej to boli sily, ktoré boli nápomocné a užitočné: „Nepriateľ už dorážať začal. Keď bol násyp hotový, kňahyňa prebehla po ňom a ošľahala ho plameňmi. Val sa spiekol. nepriateľ zhorel a Pečenice, ale aj Jabložovce, Súdovce a iné osady boli zachránené.“⁹⁸ Na jednej postave v rámci jedného textu sa teda podarilo autorovi predstaviť obrátené tváre nadprirodzených síl. Na pomerne krátkom texte sa mu podarilo skombinovať viaceré prvky, keďže je tu vsunuté aj malé odbočenie od hlavnej kostry povesti, a to v podobe piesne a niekoľkých slov, ktoré zdôvodňujú červenosť paradajok: „...len paradajkám vraj jej plameň neuškodil. Pekne sčerveneli, dozreli. A dobre dozrievajú dodnes. Ved’ aj v pesničke sa spomínajú:

*„Skadeže tie diovke boli,
čo tak pekne tancovali?
Boli ony z Pečeníc,
chodievali do Levíc
s paradajkýyý...“⁹⁹*

Povešť *Rímske kúpele v Dudinciach* ponúka iný typ nadprirodzenej postavy ako v prípade vyššie uvedenej povesti. Je to postava víly, ktorá je oproti kňahyni vykreslená ako jemná bytosť: „Víly ako biely obláčik pred ním a zvonivý hlások z jej ružových úst...“¹⁰⁰ V tejto postave je okrem nadprirodzenosti koncentrovaná aj moc zmeniť človeka. Postava víly je možnosťou, ktorá sa ponúka človekovi, ktorý vykonal mnoho zla, aby zo seba spravil lepšiu osobu. Povešťový príbeh je teda obohatený o istý výchovný moment, ktorý nie je v povestiach nijakou zvláštnosťou, ale v tomto príbehu o kúpeľoch v Dudinciach vystupuje do popredia vo výraznej miere, ale zároveň povesť „imponuje didaktickou nezaťaženosťou“.¹⁰¹ To možno chápať aj tak, že dieťa sa učí, ale je to

⁹⁶ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 6.

⁹⁷ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 6.

⁹⁸ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 6.

⁹⁹ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 6.

¹⁰⁰ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 7.

¹⁰¹ MELICHER, J. 2006. *Od ľudovej svadby k historickej povesti*. In: *Návraty a odkazy. Pamiatke profesora Viliama Oberta*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2006, s. 79.

prirodzené, nevníma to ako niečo silené, čo musí robiť. Povest' *Rímske kúpele v Dudinciach* disponuje aj určitým momentom alebo obrazom, ktorý by sme mohli nájsť aj v mnohých rozprávkach: „Vtedy víla lahodným pohybom sňala svoj strieborný závoj so zlatými hviezdikami...“¹⁰² Aj takýmito, na prvý pohľad prehliadnutelnými skutočnosťami, môžeme potvrdiť, že žáner rozprávky a povesti majú k sebe veľmi blízko. Povest' s názvom *Prečo Plášťovčania nezbohatli* podáva o vílach širší obraz: „Neboli to hocijaké víly. Boli to plášťovské a úľanské dievčatá, ktoré umreli pred svadbou alebo medzi ohláškami. Sem – tam si zašantili, osamelého mládenca do divokého tanca uchytili. Ich spev sa ohlášal po celom dolnom Olvári, že ho za letných nocí až k Ipľu bolo počuť.“¹⁰³ Potvrdenie tejto predstavy je aj v povesti *Vo dne stavia – v noci rúca*: „A zázračné krásne devy, čo sa dosiaľ len v speve a v tanci vyznamenávali...“¹⁰⁴ Postava víly sa pred čitateľom odhaľuje z rôznych možných uhlov pohľadu, je to jednak ako bytosť krehká, ktorá je tu na to, aby pomohla ľuďom, či už k lepšiemu životu alebo k vlastnej lepšej osobnosti, ale rovnako je to aj bytosť, ktorá je roztopašná a venuje sa len zábave.

Postavy s nadprirodzenými silami sa tradične delili na zlé a dobré, a rovnako sa dodržiavalo pravidlo, že dobré sily pomáhali dobrým ľuďom a zlé sily zlým ľuďom. Vhodným príkladom je už spomínaná povest' *Vo dne stavia – v noci rúca*, kde je dokonale predstavený súboj protichodných nadprirodzených síl. Konflikt sa teda odohráva nielen vo svete reálnych postáv, ale zasahuje aj do fantazijného prostredia. Spory obyčajných ľudí, medzi pánom a poddanými, je akousi paralelou súperenia postáv s nadprirodzenou mocou, teda vílami a nečistými silami. Netvorí však súlad so striedaním dňa a noci. Deň charakteristický svetlom a jasnými farbami a v protiklade noc so svojimi tmavými a nejasnými farbami. Bolo by prirodzené, keby „nečisté“ sily pôsobili v noci a tie dobré zase cez deň, čo je častým prípadom takmer vo všetkých útvaroch ľudovej slovesnosti. Alebo sa obe sily a postavy objavujú len v noci, čo má podčiarknuť ich záhadnosť a tajomnosť. V tejto konkrétnej povesti sa ale tieto skutočnosti neuplatnili. Sily „či z horúcich pekiel, či spod Sitna tajomného, či z bosoráckeho rákoša“¹⁰⁵ sú prítomné za bieleho svetla, ale tie dobré sa objavujú za tmavých nocí. Táto povest' sa vymyká aj z radu ostatných historických povestí Jozefa Melichera zaradených do časti *Iné časy, iný svet*. Ide predovšetkým o formálnu stránku. Takmer všetky povesti, ktoré sú súčasťou

¹⁰² MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 7.

¹⁰³ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 23.

¹⁰⁴ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 25.

¹⁰⁵ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 24.

tejto skupiny, majú podobný rozsah - približne zaberajú jednu stranu. Povest' *Vo dne stavia – v noci rúca* je výnimka. Jej rozsah je viac ako dve strany. Spôsobilo to najmä to, že povest' podáva ľudové vysvetlenie viacerých skutočností. Autor sa zameral jednak na vysvetlenie porekadiel, na ich zdôvodnenie, i na príčiny, či okolnosti jeho vzniku. Jedinou menovanou postavou je cerovský pán Hunt – Poznan, ktorý sa rozhodol postaviť hrad. Je zaujímavé sledovať migráciu postáv z povesti do povesti nielen v jednej zbierke, ale aj medzi zbierkami navzájom. A práve spomínaná postava Hunt – Poznan je tou postavou, s ktorou sa môže čitateľ stretnúť na stránkach nielen *Hontianskych povestí*, ale aj na stránkach *Tekovských povestí*. Konkrétne ide o povest' *Pri Čate tuhá bitka stála*. Zaujímavosťou je, že zatiaľ čo v *Hontianskych povestiach* označuje Hunt – Poznan pomenovanie jednej osoby, v *Tekovských povestiach* je situácia iná. Tu ide o pomenovanie dvoch osôb, dvoch veľmožov – Hunt a Poznan. To však nie je jediný rozdiel. Ďalším je rozdielnosť pohľadu na túto postavu v rámci týchto dvoch povestí. Na jednej strane v povesti *Pri Čate tuhá bitka stála* sú Hunt i Poznan predstavení ako oddaní kráľovi, jeho verní služobníci, ktorí mu pomohli k víťazstvu, teda je to obraz skutočného rytiera. V druhom prípade je Hunt – Poznan osoba veľmi pyšná, o čom svedčí aj výrok: „Uzmyslel si cerovský pán Hunt – Poznan mocný hrad postaviť, aby na svojich poddaných dobre videl, aby sa zvrchu mohol na nich dívať.“¹⁰⁶ Jeho krutosť zase dosvedčuje fakt, že rozkázal do nového hradu zamurovať mladé dievča. Tieto rozdielnosti však nie sú žiadnou vážnou chybou, ktorá by mohla byť spôsobená nepozornosťou Jozefa Melichera, prípadne jeho nedostačujúcou znalosťou dejín, ale majú svoje logické vysvetlenie. Aj napriek spoločným menám nejde o tie isté postavy, čo vysvetľuje jednak rozdiely v pomenovaní a taktiež aj povahové odlišnosti. Hunt a Poznan z *Tekovských povestí*, ktorí mali slovenský pôvod, sú zakladatelia dvoch významných šľachtických rodov. Keď však v polovici 12. storočia vymrel rod Poznanovcov po meči (to znamená, že zomiera posledný mužský potomok), dochádza svadbou k spojeniu týchto dvoch významných rodov, čím vzniká pomenovanie Hunt – Poznan.¹⁰⁷ Avšak aj bez poznania týchto historických súvislostí môže čitateľ sám prísť na to, že nemôže ísť o jednu a tú istú osobu. Povest' *Pri Čate tuhá bitka stála* je totiž z obdobia kráľa Štefana, prvého uhorského kráľa, ktorý sa stáva panovníkom od roku 1000 do roku 1038, teda panuje v období, kedy ešte Turci alebo Tatári neohrozovali kráľovstvo. Avšak v povesti *Vo dne stavia – v noci rúca* už nachádzame o nich zmienku, „A aby bol hrad nedobytný, aby

¹⁰⁶ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 24.

¹⁰⁷ http://www.zitava.sk/zitava/zitava.php?page_id=rody_hunt_poznan

Tatárom, Turkom i zbojníkom odolával...“¹⁰⁸, čo nás posúva o najmenej tisíc rokov dopredu, do iného časového obdobia. Okrem historických faktov a skutočností je neprehliadnuteľná v povesti aj príbuznosť s rozprávkovým žánrom. Reprezentuje ju predovšetkým zázračné zrkadielko: „A tak keď dievky rozkaz hradného pána začuli, k zrkadielkam bežali: ‚Zrkadielko, zrkadielko, ktorá je najkrajšia v Cerove?‘ Zrkadielko zažiarilo, zablysko, na krásne dievča smutný lúč hodilo a neveselo sa zasmialo: ‚Ani sa ma nepýtaj, len do hory utekaj!‘“¹⁰⁹ Tento citát vykazuje príbuznosť so známou rozprávkou o *Snehulienke a siedmich trpaslíkoch*, aj keď je v povesti odpoveď zrkadielka zmenená v závislosti od textu a deja. Zaujímavosťou sa autor v povesti *Vo dne stavia – v noci rúca stavia* aj k otázke čo sú to plžiky.¹¹⁰ Z povesti sa čitateľ môže dozvedieť len to, že to bol určitý druh jedla typický pre štedrovečerný stôl. Priamemu vysvetleniu sa autor akoby vyhýba, dokonca sa priznáva k nedostatočným vedomostiam o danom jedle: „Že čo sú to tie plžiky? To dnes už poriadne nielen učení ľudia nevedia, ale aj tetky v Cerove ich všakovako robia.“¹¹¹ Z povesti možno ďalej vydedukovať, že to bolo v hontianskom regióne istý druh tradičného jedla, pričom na potvrdenie tejto skutočnosti autor využil zachované verše:

*„Teraz mi na rozum
tak zrazu pripadlo,
že odkiaľ pôvod má
jedno porekadlo.
A až podnes robia kriky
svetom cerovské plžiky,
čo sa tam tak vypsili.“¹¹²*

Spoločné znaky s rozprávkou vykazuje aj povesť, ktorú v *Hontianskych povestiach* nájdeme pod názvom *Od Sitna po Pešť*. Hlavným motívom je podzemná chodba, ktorá mala viesť presne tým smerom, ktorý sa dozvedáme už zo samotného názvu, teda zo zámku v Sitne a končila v Pešti, dnes mestskej časti, nachádzajúcej sa v hlavnom meste Maďarskej republiky Budapešti. Výstavbu tejto podzemnej chodby inicioval istý

¹⁰⁸ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 24.

¹⁰⁹ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 24.

¹¹⁰ druh múčnych cestovín

¹¹¹ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 25.

¹¹² MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 26.

mládenec z Pešti, do ktorého sa zaľúbila sitnianska hradná pani. Aby sa však ich láska mohla naplniť a skončiť svadbou, musela nevesta splniť tri podmienky svojho nastávajúceho ženicha: „Prvá: nesmie ísť ani po zemi, ani nad zemou. Druhá: nesmie jej ani slnko, ani mesiac na cestu svietiť. Tretia: nesmie prísť ani peši, ani na voze, ani v sedle.“¹¹³ Pre príležitostného čitateľa nie je uvedený citát ničím povedomý, ale u zbehlejšieho čitateľa evokuje spojitosť s ľudovou rozprávkou *Ženský vtíp*. Tam sa stretávame s podobnými podmienkami, aj keď samozrejme sú zasadené do iného kontextu, i keď príčina stanovenia týchto podmienok je spoločná – svadba: „Dobre, ‘ hovorí stoličný otcovi, ‘keďže je tvoja dcéra taká majstrovkyňa, nechže už teraz príde na sobáš. Ale nech mi príde ani vo dne ani v noci, ani pešky ani vezky, ani nie na koni, po ceste i nie po ceste, ani oblečená, ale ani nahá, a nech mi pritom donesie aj dar aj nie dar!“¹¹⁴ Možno vidieť, že podmienky z povesti *Od Sitna po Pešť* sa všetky nachádzajú aj v spomínanej rozprávke *Ženský vtíp*, ktorej autorom je Pavol Dobšinský, a aj keď sú štylizované v inej forme, hlavná podstata je zachovaná. Prvá podmienka, že nevesta „nesmie ísť ani po zemi, ani nad zemou“¹¹⁵ sa síce doslovne nestotožňuje so žiadnou z rozprávky, ale čiastočne ju môžeme priradovať k podmienke „po ceste i nie po ceste“.¹¹⁶ Ďalšie dve sú jasne postrehnuteľné: „nesmie jej ani slnko, ani mesiac na cestu svietiť“¹¹⁷ sú paralelné s „ani vo dne ani v noci“,¹¹⁸ podobne ako „nesmie prísť ani peši, ani na voze, ani v sedle“¹¹⁹ s „ani pešky ani vezky, ani nie na koni“.¹²⁰ Splnenie požiadaviek oboch neviest sa v povesti *Od Sitna po Pešť* a v rozprávke *Ženský vtíp* realizovalo, ale priebeh bol rôzny. Zatiaľ čo hrdinka rozprávky využila len vlastný dôvtip, sitnianskej hradnej pani dopomohli nadprirodzené bytosti –pekelník. Rovnako sa líšia aj závery oboch ľudových próz. V rozprávke bol rešpektovaný atribút šťastného konca, povesť končí prepadnutím svadobčanov pod zem.

Autor časť *Iné časy, iný svet* zakončil povestou *Slovenský básnik v hontianskom väzení*, ktorá je typom postavy blízka jednej povesti z *Tekovských povestí*, a to *Ako sa tekovský kaplán za dievku preobliecť musel*. Spája ich postava spisovateľa, v *Hontianskych povestiach* je to osoba predstaviteľa slovenského romantizmu Janka

¹¹³ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 9.

¹¹⁴ http://zlatyfond.sme.sk/dielo/389/Dobsinsky_Prostnarodne-slovenske-povesti-Treti-zvazok/40.

¹¹⁵ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 9.

¹¹⁶ http://zlatyfond.sme.sk/dielo/389/Dobsinsky_Prostnarodne-slovenske-povesti-Treti-zvazok/40

¹¹⁷ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 9.

¹¹⁸ http://zlatyfond.sme.sk/dielo/389/Dobsinsky_Prostnarodne-slovenske-povesti-Treti-zvazok/40.

¹¹⁹ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 9.

¹²⁰ http://zlatyfond.sme.sk/dielo/389/Dobsinsky_Prostnarodne-slovenske-povesti-Treti-zvazok/40.

Kráľa, v druhej zbierke osoba Janka Palárika. Povest' *Slovenský básnik v hontianskom väzení* hovorí o väznení samotného básnika, ale je v nej zakomponované aj stručné zhrnutie požiadaviek hlavných predstaviteľov revolúcie v rokoch 1848/1849, i keď len v upravenej a zbeletrizovanej podobe.

Skupina povestí, ktoré autor nazval *Zlata ako blata*, predstavuje konglomerát povestí, ktoré spája banícka tematika a téma pokladov. Je to druhý okruh historických povestí v zbierke *Hontianske povesti*. Pod názvom je uvedených niekoľko ľudových výrokov, ktoré tematicky súvisia so zaradenými povest'ami. Pranierujú chamtivosť a ulakomenie sa ľudí na zlato – „Kto kradne, má jeden hriech, kto nakradnuté hľadá, má sto hriechov“¹²¹ – a taktiež aj skutočnosť, že zlato ešte nikomu neprinieslo šťastný život – „Zlato len nešťastie prináša“.¹²² Skupinu povestí pod názvom *Zlata ako blata* otvára povest' *Štiavnické jašteričky*. Čitateľovi sa však nepodáva len príbeh o zlatej a striebornej jašteričke, ktorý je azda najznámejší z banického prostredia. Autor to doplnil a ozvláštnil ďalšími zaujímavými informáciami, ktoré čerpal predovšetkým z ľudových tradícií a zvykov.

V rámci týchto povestí vystupujú viaceré nadprirodzené postavy s čarovnou mocou, ktoré sú späté s prostredím baní. Reprezentujú ich Runa a permoníci. *Povest' Runa – Rudna a permoníci* predstavuje postavu Runy. Uvádza ju ako bohyňu, ktorá je samozrejme nesmrteľná, ale prežíva fyzickú bolesť, teda vlastnosť, ktorá sa bežne nepripisuje bohyniam, ale obyčajným ľuďom. Podobne je to aj s pažravosťou a nenásytosťou Runy. Postava Runy je teda poľudštená, pretože má vlastnosti ľudí, a taktiež ani obraz jej vonkajšej podobizne nie je obrazom krásnych bohýň, s akými sa môžeme stretnúť napríklad v gréckej mytológii: „...mohutná, tučná, prsnatá...“¹²³ Na strane druhej sú tu permoníci – akísi škriatkovia, ktorých hlavnou úlohou je strážiť poklady uschované pod zemou. Práve tieto dva typy postáv sú pre takýto typ povestí typické a často zohrávajú dôležitú úlohu, či už na strane dobra, alebo naopak nečistých síl.

Zaujímavou skutočnosťou je, že Jozef Melicher v povestiach z banického prostredia využíva a uvádza nemecké výrazy – Glück auf! Rešpektuje tak fakt, že na území dnešného Slovenska, a predovšetkým na území banských miest, žilo v minulosti mnoho

¹²¹ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 31.

¹²² MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 31.

¹²³ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 34.

nemeckých prisťahovalcov, čo sa vo výraznej miere prejavilo aj v repertoári slovnej zásoby našich predkov, ktorý obsahoval mnohé slová a pomenovania, ktoré mali svoj pôvod v nemeckom jazyku.

Spoločný prvok môžeme postrehnúť v povestiach *Traja Rakovčania poklad kopali* a *Poklad na Ded'ovej lúke*. Povest' často v sebe nesie istý výchovný náboj a obe povesti tento náboj v sebe majú. V tomto prípade ide o zdôraznenie toho, že s chamtivosťou človek ďaleko nezájde. V povestiach je táto informácia zakódovaná v podobe podmienok, ktoré musí človek splniť, aby mohol získať tajný poklad. Povest' *Traja Rakovčania poklad kopali* uvádza: „...kopáčku regulu poctivo dodržia, pri kopaní slovka neprehovoria, že kliatbu a mrcha slovo z úst nevypustia, očami okolo seba blúdiť nebudú, lakomstvom sa opantať nedajú a pocestnému jeho diel z pokladu ponúknu...“¹²⁴ Na porovnanie možno uviesť podmienky zaznamenané v povesti *Poklad na Ded'ovej lúke*: „Ale merkujte chlapci, aby vám zuby neklepli na prázdno! Krivoprísahovníkovi, ani lakomcovi sa nedolezne. Jedno mrcha slovo – a prepadnete sa do pekla aj s pokladom! Ani nepoctivé dievča nesmie byť nablízku! A stará baba ho nesmie oplúť, božechráň!“¹²⁵ Apel na potrebu poctivých úmyslov je z uvedených citátov zjavný, ale zároveň je možné postrehnúť aj akúsi tajomnosť a rituálnosť, ktorá tu je prítomná.

Presne desať povestí tvorí skupinu historických povestí, ktoré sú zoskupené pod názvom *Prenešťastný Turek na vojnu sa dáva*. Takmer v každej z nich môže pozorný čitateľ postrehnúť aspoň malú zmienku o tom, ako žili naši predkovia, čo všetko museli znášať, a čo všetko sa zmenilo v ich živote po tom, ako Turci obsadili južné územia našej krajiny. Povest' *Krvaví družbovia* umožňuje nazrieť do tých radostnejších situácií neradostného života v čase tureckých nájazdov, akou bola napríklad aj svadba. Obraz, ktorý sa pred čitateľom rozvíja, nemá však nič spoločné s obrazom tradičných svadiieb, o ktorých sa dozvedáme z iných povestí alebo rozprávok. Žiadne trojdňové veselie sa, zábava a hojnosť jedla, práve naopak: „Bola svadba bez organa, bez muziky a bez dlhých vozov. Bola svadba bez perín a bez vankúšov – i bez radostníka. Lebo málo radosti bývalo v tých časoch. Turci po celej Hontianskej stolici dievčence a mladé ženy lapali a do budínskeho háremu šikovali.“¹²⁶ Povest' *O tešmackom richtárovi* tiež obsahuje zmienku o utrpení mladých dievčat, ale obohacuje ju o iný uhol pohľadu, konkrétne

¹²⁴ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 38.

¹²⁵ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 45.

¹²⁶ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 50.

pohľad rodiča, ktorý je ochotný obetovať svoj život za záchranu dieťaťa. Na strane druhej tu sú prítomné obrazy, spomínané už pri analyzovaní historických povestí z čias tureckých nájazdov zo zbierky *Tekovské povesti*. Opätovné obrazy utrpenia nemenia svoj základný charakter, len ich podáva v inej forme a v iných konkrétnych príkladoch, ktoré majú podčiarknuť krutosť Turkov: „Drégel'ský aga bol neúprosný. Dal si richtára došikovať do hradu a tam ho dal za uši priklincovať na bránu. Trápil sa tam sedem dní a sedem nocí, kým nevy pustil dušu.“¹²⁷ Alebo povesť *Ako Turci napichli na kôl plášťovského richtára*, pričom už samotný názov je smerodajný: „Plášťovského richtára, ktorý prišiel o voľačo neskoršie, sa už ani nič nepýtali. Zviazali ho a splnili begov rozkaz: zaživa ho narazili na kôl.“¹²⁸ Tureckú krutosť, ale aj nedostatok úcty nielen k obyčajným ľuďom, ale dokonca aj ku kňazom, dokumentuje povesť *Turecký jarmok na ženy v Bátovciach*. Turci sú prezentovaní ako bojovníci bez súcitu, ktorým nestačí len zabiť, ale navyše hanobia aj mŕtve telá: „Aj kňaz jej záchranca, zle pochodil. Rozzúrení Turci mu zoľali hlavu. V tej chvíli zahrnelo, zahučal vietor, spustil sa lejak a v kostole sa celkom stmilo. V kňazových mŕtvych očiach sa odrážali blesky. Po búrke zachmúrení Turci vyvliekli kňazovo telo na nádvorie, rozložili oheň a hodili doň mŕtvolu. Potom sa pri ohni zabávali, jedli, pili a vrešťali až do večera.“¹²⁹ Na základe uvedeného citátu možno predostrieť tvrdenie o tom, že ani samotná príroda nesúhlasí s počínaním Turkov, a búri sa. Svoju nespokojnosť a nesúhlas prejavila práve búrkou.

Pri zmienke o povesti *Ako Turci napichli na kôl plášťovského richtára* je potrebné poukázať na zaujímavý sled rozprávania. Už samotný názov je veľavravný, pretože sa dozvedáme, kto zomrie v závere príbehu. Povesť hovorí o spore medzi dvoma dedinami – Plášťovce a Ipel'ské Úľany. Výsledok sporu a tiež vyhlásenie o tom, na koho strane stojí pravda, odhalil Jozef Melicher v tretej vete povesti. Dej teda nemá žiaden moment tajomnosti, či napätého očakávania rozuzlenia, nedáva priestor čitateľovi, aby mohol uvažovať o výsledku sporu.

V povestiach vystupujú mnohé postavy a veľkú časť z nich predstavujú práve nemenované postavy, či už napríklad z dedinského prostredia (napríklad v povesti *Turecké poklady v Morde* je to nemenovaný muž, ktorý sa chcel zmocniť pokladov, alebo sú čitateľovi predstavení len prostredníctvom určitej pozície alebo roly, ktorú v tom čase zastávajú – ženích, nevesta, richtár), alebo tiež aj na strane Turkov je málokedy uvádzané

¹²⁷ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 51.

¹²⁸ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 53.

¹²⁹ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 57.

presné meno, poväčšine prípadov sú to len všeobecne označené postavy ako Turci, beg, aga a podobne. Niektoré historické povesti sa však viažu ku konkrétnej postave, ktorá je často známa a významná z hľadiska dejinných udalostí, alebo je jej presné pomenovanie dôležité pre potreby samotnej povesti. V povesti *Z čoho pochádza čižmársky honor* je to postava Juraja Barbaricu, ktorý určitú dobu plnil funkciu pukanského kapitána a stál na čele obranných vojsk. Osoba Melichara Balassu, ktorý bol uhorským šľachticom, istý čas aj hlavným uhorským kapitánom, spája povesti *Krvavá lúka v Hontianskej Vrbici* a *Bitka pri Salke*. Obe ho vykresľujú ako výborného bojovníka a povesť *Bitka pri Salke* zaznamenáva aj jeho veľké víťazstvo nad Turkmi, ku ktorému mu dopomohol aj šuriansky veliteľ Ferenc Nyári, taktiež uvedený v povesti. V povest'ovom príbehu je boj medzi Turkami a našimi predkami zachytený nielen ako súboj dvoch rôznych etník, ale zároveň aj ako spor, v ktorom proti sebe stoja dve rôzne náboženstvá – na jednej strane islam: „Beda nám, prebeda! Toľko smelých vojakov! Tí nepoznajú strach. Dnes tu s Alahovým menom zahynieme!“¹³⁰ a na strane druhej kresťanstvo: „Vtedy Nyári rozdelil svojich vojakov na tri čiastky. Uhri s menom Ježiš sa z troch strán hnali na Turka.“¹³¹ Za záporné postavy sú označení Turci, pričom to podčiarkuje aj pieseň, ktorú si Hont'ania spievali, a ktorá je prítomná aj v povesti:

„Nech Boh požehnáva kresťanský ľud
a nech tresce pohanského nepriateľa!“¹³²

Sú uvádzané aj mená z radov Turkov, napríklad v už spomínanej povesti *Turecký jarmok na ženy v Bátovciach* je to Hassan paša.

V závere časti s povest'ami z čias tureckých nájazdov je zaradená povesť *Oplakanec*. Oproti ostatným povestiam sa vyznačuje istou zvláštnosťou. Autor sa odvoláva na tvrdenie kronikára, ktorého meno priamo v texte neuvádza: „Čudne sa vo Viedni starali o obranu Uhorska. Srdcia im už zatvrdli a uši ohluchli od častého bolestného volania o pomoc, no bojovní Turci, keďže im nikde nekládli odpor, stávali sa čoraz opovážlivejší a bezočivejší.“¹³³ Daným citátom u čitateľa akoby chcel potvrdiť hodnovernosť tejto povesti.

¹³⁰ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 55.

¹³¹ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 55.

¹³² MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 55.

¹³³ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 58.

Skupina povestí pod názvom *Čo len človek vystojí* nepredstavuje žiadnu výnimku, čo sa týka formy, od ostatných častí. Opäť ich Jozef Melicher uvádza niekoľkými výroky. S jedným z nich sa však čitateľ nestretáva pri čítaní historických povestí zo zbierky *Hontianske povesti* po prvýkrát. Ide konkrétne o v poradí druhý výrok – „Pán Boh meria spravodlivo – bohatým majetok, chudobným veselost“¹³⁴ – ktorý sa nachádza aj v povesti *Na Negiši vyhárajú dukáty*, zaradenej do časti *Zlata ako blata*. Taktiež v rámci jedného výroku sa vyjadruje aj k starobylosti povestí – „Toto ani ľudia nepamätajú“.¹³⁵

Už v prvej povesti sa stretávame s významnou postavou našich dejín, aj keď sa o nej v povesti nachádza len zmienka, a to s osobou Jozefa II., panovníka Habsburskej monarchie, ktorý sa pri správe krajiny priklonil k osvieteniskému absolutizmu. Jozef II. sa spomína v súvislosti s vykonávaním trestu smrti v Uhorsku, že práve on ho zakázal. Na jednej strane sa teda dozvedáme podloženú historickú informáciu a na strane druhej máme možnosť nahliadnuť aj do toho, čo sa v súvislosti s vykonaním trestu smrti tradovalo: „Bola taká povera, že štranok z obesenca prináša šťastie, nuž si ich lakomci rozchytali. Ale veru voľáke extra šťastie sa neprilepilo na nikoho. Ba naopak: štranok z nevinne obeseného len nešťastie prináša.“¹³⁶

Aj zbierka *Hontianske povesti* je rôznorodá, a čo sa týka námetov a tém rozmanitá. Nechýba v nej ani zastúpenie etymologických povestí. Medzi etymologické povesti môžeme počítať aj povesť *Nie je rínoč ako rínoč*, ktorá odhaľuje príčinu a pôvod pomenovania istého územia v okolí mesta Pukanec. Je to však aj príbeh o remeselníckej hrdosti a ľudskej tvrdohlavosti. Práve na hrdosť sa autorovi podarilo poukázať zaujímavým výrokom: „Veď som ja nie hocijaký remeselník! Prvým hrnčiariským majstrom bol Stvoriteľ – Adama z hlíny ušúľal a takto hrnčiariskie remeslo na večné časy posvätil.“¹³⁷ Využil biblický motív zo Starého zákona o tom, ako boh stvoril človeka z hlíny. Práve tento prvok umožnil hrnčiarovi odvolávať sa na posvätenie jeho remesla a pripisovať mu dôležitosť, či akúsi výnimočnosť v porovnaní s inými vtedajšími remeslami.

Čo sa týka formálnej stránky tak za najprepracovanejšiu možno považovať povesť *Pečenická balada*. Základom pre túto povesť sa stala ľudová balada *Čo sa stalo v noci v meste Olomúci*. Autor s ňou pracoval, ale do samotnej povesti uviedol len vybrané

¹³⁴ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 59.

¹³⁵ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 59.

¹³⁶ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 60.

¹³⁷ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 62.

verše. Čitateľ tak má pred sebou prozaický text, medzi ktorý sú vsunuté veršované pasáže. Tie však nezohrávajú rolu ozvláštnenia ako je to takmer pri všetkých ostatných Melicherových historických povestiach v tejto zbierke. Naopak plnia totožnú funkciu s prozaickým textom, rovnako podávajú nové informácie čitateľovi, posúvajú dej a vývoj udalostí dopredu. Pri prípadnom experimente by nebolo možné tieto verše vypustiť bez toho, aby povest' stratila zmysel a logický sled udalostí. Keďže námet si autor vypožičal z ľudovej balady, aj príbeh a hlavný konflikt povesti nesie výrazné znaky a prvky tohto žánru ľudovej slovesnosti. Príbeh je vystavaný na láske dvoch mladých ľudí, ktorým nikto lásku nepraje, pretože pochádzajú zo znepriatelených rodín: „Už nám ani najstarší Pečeničania nezvodľujú, prečo sa tie dve famílie na smrť neráčili. Len toľko sa vie, že prieky medzi starými mlynárovcami a richtárovcami sa u detí na nešťastnú lásku premenili. Bránili jemu, bránili jej, vydedenie im sľubovali, pekelnú kliatbu na neposlušné decká zvolávali.“¹³⁸ Už samotný konflikt je teda baladický – nešťastná láska. Princíp balady je rešpektovaný aj v závere povesti, keďže končí tragicky – Janko zabije svoju milú a on je odsúdený na šibenicu:

„Magdalienku nesú mládenci pod venci,
a Janička vedú kati k šibenici...“¹³⁹

Povest' zo skorších čias reprezentuje povest' *Ako chlapček mierové posolstvo niesol*. Hneď druhé slovo v samotnom texte – československí – usmerní čitateľa v časovej orientácii, že teda musí ísť o príbeh z obdobia po prvej svetovej vojne, teda po rozpade mnohonárodnostnej Habsburskej monarchie. Autor však hneď v úvode neodhalí totožnosť najdôležitejšej postavy. Čitateľa necháva v nevedomosti a až na záver odhaľuje, o akú osobnosť ide: „Dosiaľ sa dolnom Ipli spomína, že prvým mierovým poslom po veľkej vojne sa v jarnom dni roku 1919 stal malý Janko, neskoršie známy historik, umenovedec, akademik Ján Dekan.“¹⁴⁰ V uvedenom citáte si možno nevšimnúť označenie „veľká vojna“. Ide o vtedajší dobový termín, kedy bolo ešte pomenovanie prvá svetová vojna nevhodné a nesprávne, keďže o vypuknutí ďalšieho, podobne veľkého konfliktu sa nevedelo.

¹³⁸ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 63.

¹³⁹ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 63.

¹⁴⁰ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 71.

Okruh historických povestí v zbierke *Hontianske povesti* uzatvára časť s názvom *Aj árešt je pre ľudí*. Výroky, ktorými autor dopĺňa názov signalizujú, že ide o povesti zbojnícke. Prvé štyri povesti spája postava zbojníka Šiša Pištu. Predstavujú akúsi biografiu zbojníkových životných osudov. Síce ide len o stručné záznamy, ktoré sa opierajú o najdôležitejšie momenty, či okamihy života Šiša Pištu – počnúc narodením, cez detstvo a príbehy o zbojníčení, až po jeho smrť. Postava Šiša Pištu môže u niektorých čitateľov evokovať predstavu o akomsi prepojení s legendárnym zbojníkom Jurajom Jánošíkom. V texte sa totiž nachádza niekoľko znakov, ktoré môžu túto myšlienku podporovať. Je to predovšetkým skutočnosť, že bol obľúbený medzi obyčajnými poddanými ľuďmi:

*„Šiša Pišta – smelý mládenec.
Nie je nijaký bojko!
Má dobré srdce –
len osud je k nemu macošský...“¹⁴¹*

Medzi spoločné znaky môžeme zaradiť aj cit pre spravodlivosť, vďaka ktorej vznikla aj povesť *Ako Šiša Pišta spravodlivosť vysluhoval*: „Každý uzná, že Šiša Pišta pravdivú pravdu meral a spravodlivú spravodlivosť vysluhoval.“¹⁴² Na strane druhej sa nájdu aj znaky, ktoré postavy týchto dvoch zbojníkov odlišujú. Nemožno tvrdiť, že by išlo o postavy totožné, len v istých styčných bodoch sú si podobné, či blízke a zase naopak úplne odlišné. Hneď v úvode je známe, že Šiša Pišta zbíjal sám, nemal žiadnu zbojnícku družinu. Podstatný rozdiel je v spôsobe smrti. Na jednej strane je to Juraj Jánošík, ktorý je zajatý a zomiera na šibenici, a na strane druhej Šiša Pišta, ktorý zlomovú situáciu rieši inak. Keď videl, že žandárom už neujde, rozhodne sa, že svoj život ukončí sám a spáchal samovraždu. Súbor povestí o Šišovi Pištovi je ukončený jeho posledným dobrým skutkom, ktorý vykonal po smrti. Podobne ako Jánošík aj on mal ukrytý poklad, ktorý krátko pred svojou smrťou zakopal. Avšak na rozdiel od tajomného Jánošíkovho pokladu, o ktorom sa traduje, že ho nikto ešte nenašiel, poklad hontianskeho zbojníka bol objavený a pomohol chudobnému človeku: „Kto? Obecny kanás – najchudobnejší človek v dedine. Zamerkoval si to miesto pod skalou, vykopal poklad, ale – hrôza prehrozná! Na hrnci namiesto povrazu ležal skrútený had. Začal naňho syčať. Ale smelý kanás vyslovil

¹⁴¹ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 75.

¹⁴² MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 76.

zaklínadlo „ištráng“ a had sa v tej chvíli premenil na plesnivý povraz. Takto kanás zbohatol. Ale z gazdovstva nespýšnel a na Šiša Pištu vďačne spomínal.¹⁴³ Súčasťou povesti sú teda aj nadprirodzené prvky a sily, ktoré však neškodia, ale majú ľuďom pomáhať.

Povesti sú však rôznorodé. Okrem súboru povestí spojených postavou zbojníka Šiša Pištu tu nájdeme aj ďalšie zbojnícke povesti s rozmanitými hrdinami. V povesti s názvom *Gregorova búda pri Žemberovciach* hlavného hrdinu priamo porovnáva s postavou Juraja Jánošíka: „Veru, nepodali sa všetci na Jánošíka, čo chudobným dievčencom od buka do buka meral červenú angliu. Aj tento meral, ale sekerou!“¹⁴⁴ Povesť ho zaznamenáva ako krutého človeka, ktorý má od známeho zbojníckeho hesla „bohatým bral a chudobným dával“ naozaj ďaleko.

V povesti *Zbojník Pišta Fabián z Lontova* je zaujímavý postoj autora k pravdivosti informácií, ktoré sú uvedené v povesti: „Povesť je ako guľa zo snehu – čím ďalej sa váľa, tým väčšmi rastie. A kde je koniec pravdy a začiatok výmyslu, toho sa nikto nikdy nedopátra. Ale z ničoho nič sa nijaký chýr nezrodí. Voľakde koreň musí mať.“¹⁴⁵ Bolo by možné tvrdiť, že čiastočne vystihol základ povesti, čo sa týka jej obsahovej stránky, teda že základom musí byť vždy určitá objektívna udalosť, ktorá je potom dotvorená a zbeletrizovaná.

Aj napriek skutočnosti, že sme poukázali na isté prepojenie a prelínanie sa niektorých Melicherových povestí s rozprávkou, čo sa podložilo aj konkrétnymi dôkazmi, na druhej strane sa jasne preukázalo, že prvok historicity je prítomný aj v historických povestiach v zbierke *Hontianske povesti*.

¹⁴³ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 78.

¹⁴⁴ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 81.

¹⁴⁵ MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996, s. 83.

4 ČILEJKÁRSKA RAPSÓDIA

Roku 1998 vydáva Jozef Melicher zbierku *Čilejkárska rapsódia*. Historické povesti sú zaradené do prvej časti pod názvom *Starí ľudia staré časy chvália*. Uvádza ich krátkou básničkou, ktorá sa neobjavuje v jeho povestiach po prvýkrát. Čitateľ sa s ňou už mohol stretnúť aj v zbierke *Tekovské povesti* a konkrétne, v povesti *Skočiková kliatba nad Esterházyovcami*, ktorej sme sa už v našej práci venovali. Báseň je v rámci zbierky *Čilejkárska rapsódia* použitá dvakrát – v úvode a v povesti *Ta ho na ten dereš!*

Historické povesti autor otvára povest'ovým príbehom, ktorý upútava pozornosť najmä svojou formálnou stránkou a úpravou, pretože autor do neho vkladá aj pesničky a iné veršované útvary, ale tendenciu k rýmovaniu nezaprel ani v rámci samotného prozaického textu.

Povest' *Aká boľast', taká masť* začína slovami: „Toto nebude naozajstná história. Bude to len také vyprávanie o starodávnych chorobách.“¹⁴⁶ Pripravuje tak čitateľa na to, že v tomto texte sa nestretne so žiadnou významnou osobnosťou alebo udalosťou národných dejín. Ide skutočne len o pohľad do života obyčajných ľudí, ktorí boli vo veľkej miere odkázaní takmer pri všetkých chorobách len na pomoc a využitie prírody. Podobný charakter povesti, čo sa týka obsahovej stránky, zisťujeme aj pri povest'ovom príbehu *Baba, baba, daj mi zub!* Opäť dominantu predstavujú ľudové spôsoby liečenia. Autor sa však pri tvorbe a spracovaní textu nestavia do roly vševediaceho, teda, že vie vysvetliť a zdôvodniť každý krok pri jednotlivých praktikách liečenia, ale priznáva priamo čitateľovi, že ani on nevie všetko, a môže si k vysvetleniu dopomôcť len vlastnou fantáziou.

Obraz bežného každodenného života sa okrem praktík domáceho liečenia dopĺňa aj charakteristikou rodinných vzťahov. Presné pomenovanie jednotlivých členov rodiny na základe toho, do akých príbuzenských zväzkov sa dostali, a zároveň aj isté pravidlá oslovovania rodinných, ale predovšetkým starších členov, tvoria náplň povesti *Nepchaj sa mi do rodiny!* V závere autor konštatuje: „Tieto oslovenia boli záväzné a nemohli sa ľubovoľne meniť. Nuž čo, bol to príbuzenský chaos, rodinný labyrint, alebo prísna a presná terminológia.“¹⁴⁷ Kladie teda čitateľovi otázku, nech sa sám zamyslí nad

¹⁴⁶ MELICHER, J. 1998. *Čilejkárska rapsódia*. Levice : ZISK, 1998, s. 3.

¹⁴⁷ MELICHER, J. 1998. *Čilejkárska rapsódia*. Levice : ZISK, 1998, s. 17.

uvedenou skutočnosťou, on akoby nastoľuje určitý problém a je na mienke čitateľa, aké stanovisko k nemu zaujme.

Isté zdokumentovanie života poddaných by nebolo úplné, keby sa vyhýbalo základnej činnosti – práci. Povest' *Idú furmani z Pešti pomaly* porovnáva informácie z dvoch urbárov z dvoch rôznych rokov. Ide teda o porovnanie dvoch historických dokumentov. Najskôr uvádza povinnosti súvisiace s furmankami z roku 1769: „... ako potreba donáša a panstvo nám prikáže, podľa vlády jedného každého gazdu, kedy s dvoj-, kedy s troj-, kedy aj so štvorzáprahom panštinu vykonáva.“¹⁴⁸ Následne na to ich porovnáva s urbárom z roku 1787: „... povinní sú poddaní svojmu gruntovnému pánovi každoročne jedenkrát na jednu ďalekú furmanku s vozom ísť...“¹⁴⁹ Na základe uvedených citátov môžeme konštatovať, že urbár z roku 1787 bol oveľa konkrétnejší a presne stanovoval jednotlivé povinnosti. Zmienku o urbáre nájdeme aj v povesti *Ta ho na ten dereš*: „Ešte za vlády „osvietenského“ panovníka Jozefa II. Platil ôsmy „punkt“ kľáčianskeho urbára, ktorý ukladal neposlušným poddaným tresty: mužom štyriadvadsať palíc a ženám presne toľko, ale „iba“ korbáčom.“¹⁵⁰ Autor teda podáva dva pohľady na formuláciu urbára, ktorý stanovoval povinnosti, ale v prípade porušenia a nerešpektovania zákonov a nesplnení noriem aj určenie príslušných trestov. Povest' *Idú furmani z Pešti pomaly* je takou veľmi stručnou sondou do života furmanov, na jednej strane síce konštatuje neľahkosť furmanských osudov, ale poukazuje aj na ich dobrodružný život a vtipné príhody, ktoré boli taktiež súčasťou furmaniek. V rámci jedného krátkeho textu sa nachádzajú teda isté konkrétne informácie doložené existujúcimi historickými dokumentmi, dva príbehy, ktoré majú poukázať na zaujímavosť, či vtipnosť furmaniek (pričom jeden z nich je podaný formou piesne) a na záver autor uvádza aj hádanku. Aj povest' *Na Dolniaky za robotou* podáva obraz o práci poddaných. Možno tak porovnať, že človek žijúci v tejto dobe mal jednak isté povinnosti voči pánom, a taktiež aj nutnosť uživiť sám seba a svoju rodinu.

Pri pomyslenom tematickom kritérií by sme mohli v rámci historických povestí v *Čilejkárskej rapsódii* vyčleniť dve povesti, ktoré spája téma prvej svetovej vojny a sú to povesti: *Keby naši neboli prehrali, boli by istotne vyhrali!* a *Prišiel befel od Franc – Jozefa*. Prvá z nich *Keby naši neboli prehrali, boli by istotne vyhrali!* je spomienkou jedného človeka, ktorý však nie je v povesti konkrétne menovaný. Popisuje udalosti od vtedy, ako dostal povolávací rozkaz a pomerne detailne aj jeho pohyb po viacerých

¹⁴⁸ MELICHER, J. 1998. *Čilejkárska rapsódia*. Levice : ZISK, 1998, s. 10.

¹⁴⁹ MELICHER, J. 1998. *Čilejkárska rapsódia*. Levice : ZISK, 1998, s. 10.

¹⁵⁰ MELICHER, J. 1998. *Čilejkárska rapsódia*. Levice : ZISK, 1998, s. 24.

frontoch a bojiskách. V texte nájdeme aj presné datovanie niektorých momentoch jeho života: „Narukoval som v deväťstopäťnástom – pätnásteho októbra. Akurát cez oberačky.“¹⁵¹ Nebráni sa ani zveličujúcim opisom: „Vojaci tak utekali, že tade tiekla samá krv. Pijava bola samá krv. Všetko utekalo, chlapi, kone, všetko samý oheň – krvavý oheň.“¹⁵² Nevšíma si len boje a situáciu na frontoch, ale dopĺňa svoje spomienkové rozprávanie aj o vsuvky, ktoré sa zameriavajú na každodenný život bojujúcich vojakov – stravovanie. Záver povesti predstavuje výsmech krčmových mudrlantov, ktorých rozprávač povesti úplne odsudzuje: „Hýbal rozumom ako krava chvostom. Bolo ich viac takých – krčmových stratégov. Tí sa rozumeli do vojny a do politiky ako hus do piva. Raz – dva zmajstrovali svet. Kráľov pozhadzovali, nových ministrov ustanovili, vojská odkomandovali, hranice poprekladali. Dobreže moria nepoprelievali. Šľak ma išiel trafiť od ich rečí!“¹⁵³ Verí, že jeho hnev bol oprávnený. A práve špekulácie týchto „krčmových stratégov“ sa odrážajú aj v názve samotnej povesti – *Keby naši neboli prehrali, boli by istotne vyhrali!* Obraz „krvavej Pijavy“ je prítomný aj v povesti *Prišiel befel od Franc – Jozefa*: „Keď naša armáda bola už na talianskom boku, prišiel „tromerfajer“ – všetky talianske kanóny začali páliť a naša cisárska armáda, vojaci do tej Pijavy tak skákali, že namiesto vody tade krv tiekla.“¹⁵⁴ Rozprávač porovnáva situáciu na dvoch rozličných bojiskách – na jednej strane spomínané talianske bojisko, a potom naopak nemecké, kde bola situácia znesiteľnejšia. Výstižne a pravdivo sa vyjadruje aj národnostným pomerom: „My sme tam neboli ako Slováci, ale bojovali sme ako maďarskí, či uhorskí vojaci.“¹⁵⁵ Toto tvrdenie odrážalo vtedajšiu situáciu, keďže samostatné Slovensko v tých časoch neexistovalo, ale Slováci boli súčasťou mnohonárodnostnej Habsburskej monarchie. Rozprávanie je zakončené nečakane, až paradoxom: „Guľky na fronte ho obchádzali a chlieb ho zložil do hrobu.“¹⁵⁶ Autor tým poukázal na iróniu samotného života.

Historické povesti *Čilejkárskej rapsódie* neobchádzajú ani otázky politiky. Povest'ový príbeh *Vol'akedajšie vol'by* je popretkávaný viacerými veršami, ale najvýstižnejší z nich, ktorý vystihuje priebeh volieb v minulosti je prvý z nich, s istou dávkou irónie a prvkami posmechu:

¹⁵¹ MELICHER, J. 1998. *Čilejkárska rapsódia*. Levice : ZISK, 1998, s. 12.

¹⁵² MELICHER, J. 1998. *Čilejkárska rapsódia*. Levice : ZISK, 1998, s. 13.

¹⁵³ MELICHER, J. 1998. *Čilejkárska rapsódia*. Levice : ZISK, 1998, s. 13.

¹⁵⁴ MELICHER, J. 1998. *Čilejkárska rapsódia*. Levice : ZISK, 1998, s. 19.

¹⁵⁵ MELICHER, J. 1998. *Čilejkárska rapsódia*. Levice : ZISK, 1998, s. 19.

¹⁵⁶ MELICHER, J. 1998. *Čilejkárska rapsódia*. Levice : ZISK, 1998, s. 19.

„Budú voľby na Slovensku dľa starého zvyku:
Každá krčma plná dymu, tresku plesku, kriku.
Pán poťapká sedliáčika, ten radosťou mladne,
stokrát oklamany Kubo zase na lep sadne...“¹⁵⁷

Povešť podáva aj niektoré body politických programov dvoch dobových politických strán: ľudákov na čele s Andrejom Hlinkom a agrárikov, ktorých viedol Milan Hodža. Zaujímavá je skutočnosť, že čitateľ môže vnímať aj súperenie strán a vzájomné očierňovanie sa. Na základe konkrétnej dokumentovanej piesne sa praniejú hodnoty, ktoré rozhodovali často o výsledkoch, aj keď opäť v danej piesni nechýba aj humor.

Jozef Melicher niektoré povesti využil aj na bližšiu identifikáciu niektorých pojmov, a nielen zastaraných. Tým ako by do určitej miery suploval funkciu záverečného slovníčka, ktorý by podával vysvetlenia nárečových, či menej známych termínov. Jednou z takýchto povestí je už spomínaná povesť *Idú furmani z Pešti pomaly*, kde je hneď v úvode „pre tých mladších“¹⁵⁸ charakterizovaný pojem furman. Podobne aj povesť *Šuster, drž sa kopyta!* vysvetľuje rozdiel medzi na prvý pohľad totožnými pojmami – čižmári a šustri. Akoby úryvok z teórie ľudovej slovesnosti môže pôsobiť úvod povesti *Z kľačianskych porekadiel*: „Porekadlo vraj obsahuje ľudovú múdrosť. Je to stručná charakteristika nejakého javu alebo duchaplný výrok o zvláštnej veci. A jeho korene? Tie sú už iba v pamäti starých ľudí.“¹⁵⁹ Autor vystihol základné charakteristiky a podstatu termínu porekadlo, ale samozrejme, že neostáva pri teórii, ale dokumentuje a vysvetľuje ďalej na už konkrétnych príkladoch. Podobný postup je uplatnený v povesti *Veselo i vážne o našom nárečí*. Opäť v úvode je podávaná istá teoretická informácia, ktorá je následne doplnená príkladmi.

Na záver je nutné poznamenať, že v porovnaní s predchádzajúcimi dvoma povest'ovými zbierkami Jozefa Melichera – *Tekovské povesti* a *Hontianske povesti* – je zbierka *Čilejkárska rapsódia* akoby menej „historická“. Obsahuje oveľa menej povestí, ktoré by sa venovali dôležitým historickým osobnostiam a udalostiam. Skôr ide o povesti, v popredí ktorých dominuje jednoduchý obyčajný človek

¹⁵⁷ MELICHER, J. 1998. *Čilejkárska rapsódia*. Levice : ZISK, 1998, s. 30.

¹⁵⁸ MELICHER, J. 1998. *Čilejkárska rapsódia*. Levice : ZISK, 1998, s. 10.

¹⁵⁹ MELICHER, J. 1998. *Čilejkárska rapsódia*. Levice : ZISK, 1998, s. 33.

a jeho bežný život. Ale na základe predloženej analýzy jednotlivých povestí možno konštatovať, že prvok historicity je prítomný i v zbierke Čilejkárska rapsódia, i keď už v menšej miere ako v predchádzajúcich povest'ových zbierkach.

5 POŽITAVSKÉ POVESTI

Historické povesti sú prítomné aj v zbierke Jozefa Melichera *Požitavské povesti*. Autor ich rozčlenil do dvoch častí – *Iné časy, iný svet* a *Už Turek ide, už vojna bude*. V porovnaní s predchádzajúcimi zbierkami povestí Jozefa Melichera – *Tekovské povesti*, *Hontianske povesti* a *Čilejkárska rapsódia* – vystupuje do popredia jeden základný rozdiel, týkajúci sa formálnej úpravy, a tým je, že názvy spomínaných dvoch častí *Požitavských povestí* nedopĺňajú žiadne verše.

Pri čítaní úvodnej povesti s názvom *Ako si pán Mikuláš bohatstvo vyrúbal* sa opakujú isté informácie a skutočnosti, ktoré nie sú v povest'ovej tvorbe Jozefa Melichera nijakou novinkou. Objavili sa aj v zbierke, ktorá vyšla takmer desať rokov pred samotnými *Požitavskými povest'ami*, a to v *Tekovských povestiach*. Ide konkrétne o povest' *Šeba – levická biela pani*, o ktorej sme sa už v našej práci zmieňovali. Povesti nie sú úplne totožné, ale obsahujú viaceré styčné body. Základ povesti je rovnaký, obe vychádzajú z jednej a tej istej udalosti, ktorou bol smutný osud baróna Feliciána Zácha a jeho rodiny. Je zaujímavé, že niektoré vety, týkajúce sa tejto skutočnosti, sa dokonca úplne zhodujú v každom slove i v ich poradí. Napríklad úryvok „Dvojaký chýr o tom letí: Jeden vraví, že sa chcel kráľovej rodine vypomstiť za nespravodlivé delenie majetkov po porazenom Matúšovi Čákovi. Druhý tak znie, že išiel zachraňovať panenskú česť svojej dcéry Kláry...“¹⁶⁰ nájdeme ako v povesti *Šeba – levická biela pani*, tak aj v povesti *Ako si pán Mikuláš bohatstvo vyrúbal*. Podstatným rozdielom však je, že jeden a ten istý príbeh sa stáva základom pre dve rôzne povesti. Zatiaľ čo v povesti *Šeba – levická biela pani* je to príbeh, kde dominantnú úlohu predstavuje nadprirodzená postava a jej smutný osud, povest' *Ako si pán Mikuláš bohatstvo vyrúbal* je príbehom o Mikulášovi Kňazickom, ktorý sa stáva šľachticom z Topoľčianok. Melicherovi sa tak podarilo s využitím rovnakých historických informácií vytvoriť dve rôzne povesti, každú s iným zámerom. Jedna ako doklad mocenských a majetkových sporov medzi šľachticmi a druhá ako prejav ľudovej viery v nadprirodzené bytosti.

Je zjavné prepojenie medzi jednotlivými Melicherovými povest'ami navzájom, ale taktiež aj prepojenie žánru povesti so žánrom rozprávky. Pri zbierke *Hontianske povesti* bola uvádzaná povest' *Od Sitna po Pešť*, ktorá sa istými znakmi a prvkami ponášala na

¹⁶⁰ MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989, s. 18.

známu ľudovú rozprávku *Ženský vtíp*. Podobný prípad sa nachádza aj v zbierke *Požitavské povesti*. Konkrétne ide o povesť s názvom *Kráľ Matej a trávnický tesár*. Už samotný názov zaraďuje povesť do okruhu povestí, ktoré spája postava uhorského kráľa Mateja Korvína. Zároveň však obsahuje aj isté momenty, ktoré ju dávajú do súvislostí s ľudovou rozprávkou *O troch grošoch*. Spoločný je námet – kráľ (v rozprávke nie je presne menovaný na rozdiel od povesti) sa pristaví pri pracujúcom poddanom, pýta sa na plácu a ten mu odvetí, že zarobí pár grošov, ktoré však neostávajú všetky jemu. V rozprávke *O troch grošoch* sú to tri groše, ako teda vyplýva ja zo samotného názvu: „Nuž, najjasnejší pane,“ povie chudobný človek, „to je takto! Chovám si otca už starého a nevládneho, tomu vraciam: bo on ma vychoval. Ale chovám i jedného malého syna: tomu požičiavam, aby mi vrátil, keď ostariem sa. A na treťom groši aj sám potrebujem žiť.“¹⁶¹ Podobný motív sa rozvíja aj v povesti *Kráľ Matej a trávnický tesár*, ale počet grošov sa zvyšuje na päť: „... jeden groš pre seba, druhý žene, tretí deťom na interes, štvrtý starým rodičom ako dlžobu a piaty von oblokom. [...] chovám tri dievky. Keď ich vychovám, aj ich vydám. A po vydaji už nijakú pomoc nemôžem od nich očakávať.“¹⁶² Príbuznosť oboch textov je teda zjavná, aj keď nemožno nerešpektovať isté rozdiely, ktoré jednotlivé žánre odlišuje.

V *Požitavských povestiach* v časti *Iné časy, iný svet* sa však nachádzajú aj také povesti, ktoré obsahujú a narábajú s viacerými historickými faktami. Nie je to teda len jedno meno, ako to bolo napríklad v prípade predchádzajúcej povesti *Kráľ Matej a trávnický tesár*. Jednou z takéhoto druhu povestí je aj povesť *Raz vo Vrábľoch na peci radili sa kuruci*. Táto povesť je plná historických momentov a prvkov, ktoré samozrejme, autor podáva v beletrizovanej podobe. Do popredia vystupuje najmä postava Ladislava Očkaja, v povesti označovaná ako Lacko Očkaj. Je vykreslený ako zradca, ktorý ale je napokon aj potrestaný:

„Očkaj obdržal hodnosť generála,
ale jeho sláva nečakane zvädla,
lebo ho kuruci tiež zradne chytili
a hneď v Nových Zámkoch hlavu mu zoťali...“¹⁶³

¹⁶¹ http://zlatyfond.sme.sk/dielo/531/Dobsinsky_Prostonarodne-slovenske-povesti-Druhy-zvazok/51

¹⁶² MELICHER, J. – TRUBÍNI, J. 1998. *Požitavské povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1998, s. 14 – 15.

¹⁶³ MELICHER, J. – TRUBÍNI, J. 1998. *Požitavské povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1998, s. 19.

Boje kurucov s labancami sú častým námetom pre mnohé povesti. Jozef Melicher poukázal v rámci povesti *Raz vo Vrábľoch na peci radili sa kuruci* na veľmi častý zjav vtedajšej doby, a to prebiehanie z jedného tábora do druhého, to znamená nestálosť vojakov, bojovníkov, ale aj šľachticov. Príkladom nie je len samotný Ladislav Očkaj, ale aj postava potulného básnika, pri ktorom autor uvádza, že „si zarábal na chlebič raz v kuruckom, raz v labanskom tábore.“¹⁶⁴ Táto postava nie je symbolom zradcu ako je to v prípade Ladislava Očkaja, ale zastupuje tú skupinu ľudí, pre ktorých bolo najpodstatnejšie nájsť predovšetkým spôsob ako prežiť. Zároveň povesť zachytáva aj akúsi premenu v zmýšľaní ľudí. Je vyjadrená prostredníctvom dvoch básničiek. Prvá z nich bola z obdobia pred príchodom kurucov do regiónu:

*„Za troma horami
Rákoci táborí.
Počkaj, pán Rákoci,
aj ja pôjdem s vami –
za troma horami...“*¹⁶⁵

Vyznieva z jej ľahkosť a ľudom mala slúžiť len pre zábavu. Kým bolo ešte nebezpečenstvo vzdialené, tak si ľudia spievali veselé pesničky. Situácia sa však zmenila po tom, čo sa obyvatelia dostali do bezprostredného kontaktu s vojnou a bojmi, teda po príchode labanských vojsk sa zmenil ich pohľad na skutočnosť, čo sa zase odrazilo v druhej piesni:

*„Málo tu meškali, k Nitre sa valili,
Frašták a Levice pod ruku dostali.
Palank zapálili, Gýmeš rozborili
i pod ďalší zámok kanóny pritiahli...“*¹⁶⁶

¹⁶⁴ MELICHER, J. – TRUBÍNI, J. 1998. *Požitavské povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1998, s. 18.

¹⁶⁵ MELICHER, J. – TRUBÍNI, J. 1998. *Požitavské povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1998, s. 18.

¹⁶⁶ MELICHER, J. – TRUBÍNI, J. 1998. *Požitavské povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1998, s. 18.

Povesti o zbojníkoch majú zastúpenie aj v *Požitavských povestiach*, konkrétne je to povesť *Prečo Tekovská stolica nezbohatla*. Hlavnú úlohu tu však nezohrávajú zbojníci, ktorí sú známi len na území svojho regiónu, ako to bola napríklad postava Šiša Pištu zo zbierky *Hontianske povesti*. Naopak, v centre pozornosti stojí najznámejší slovenský zbojník Juraj Jánošík, ale predovšetkým Jánošíkova družina a Jánošíkov tajuplný poklad, ktorí po zlapaní svojho vodcu hľadali úkryt. Vo svojom závere povesť „potvrďuje“ tradovanú zvesť o tom, že Jánošíkov poklad síce existuje, ale zatiaľ nebolo možné ho nájsť.

Záver časti *Iné časy, iný svet...* nie je v porovnaní so závermi zbierok *Tekovské* a *Hontianske povesti* žiadnym prekvapením. Uzatvára ju opäť povesť o postave z dejín slovenskej literatúry, ktorá vystupuje aj v povesti *Slovenský básnik v hontianskom väzení* zaradenej na záver zbierky *Hontianske povesti* – Jankovi Kráľovi. Je to povesť z obdobia po revolúcii 1848/1849 s názvom *Slovenský básnik a uhorský gróf*. S povestou *Ako sa tekovský farár za dievku preobliecť musel* zo zbierky *Tekovské povesti* ju zase spája úsmevné ladenie príbehu.

Druhá časť *Už Turek ide, už vojna bude* predstavuje okruh povestí, ktoré spája časové zakotvenie – obdobie tureckých nájazdov. Aj v tejto časti sú povesti, ktoré sú dôkazom toho, že jednotlivé postavy, udalosti, či motívy migrujú z povesti do povesti. Takouto povestou je aj povesť *Kto nájde stoličný poklad*. Opäť je uvádzaná informácia o bitke pod Kusou horou, ktorej sa zúčastnil aj spomínaný Štefan Koháry, ktorý v tejto bitke zomiera. Štefan Koháry však nie je jediným konkrétne menovaným veliteľom v tejto časti *Požitavských povestí*. Povesť *Bronzový lev stráži vozovú hradbu* uvádza ďalšie mená: bratia Tomáš, Ladislav, Gašpar a František Esterháziovci a gróf Adam Forgáč. Na základe historických faktov – bitka pri Veľkých Vozokanoch, ktorá sa odohrala 26. augusta 1652 – povesť podáva vysvetlenie vzniku pamätníka, ktorý vznikol na počesť prvej víťaznej bitky nad Turkami na našom území. Nie sú však zaznamenané len opisy bojov, ale aj vtipne poňaté prípravy na samotnú bitku, v rámci ktorých sú humorne využité názvy niektorých dedín: „Tesárčania dosky tesali, Vozokanci vozy zbíjali. Mlyňanci múku na ne nakladali, aby im ju Turci neukradli. Červenohrádočania vozy na

červeno farbili a do hradieb ich zrážali. Slepčanci sliepky a kurence bojovníkom vyprážali. Čiernokľáčanci pod krížom kľáčali a Boha o pomoc prosili.“¹⁶⁷

Etymologická povesť *Radšej hore ku Strigôňu ako dolu k Ostrihomu* obsahuje výrok, ktorý výstižne a presne postihuje hlavnú myšlienku deja – „Radšej hrob kresťanský než hárem turecký...“¹⁶⁸ Námetom povesti je nešťastná láska, ktorá vykazuje isté prvky balady – neopätovanie lásky a jej tragické zakončenie. Avšak moment, keď sa hlavná hrdinka Hanka preoblieka za muža a bojuje s mocným nepriateľom, by sa mohol hodnotiť skôr ako prvok typický pre žáner rozprávky.

Svoju úlohu zohrávajú aj nadprirodzené postavy, či postavy so zázračnou mocou, ako napríklad bosorky, jazdec bez hlavy, kvíliace mŕtve dieťa a v neposlednom rade je nutné uviesť aj bielu pani. Podobne ako pri levickej bielej pani, uvádzanej pri prvej časti historických povestí zaradených v zbierke *Požitavské povesti Iné časy, iný svet...*, ide o ženu, ktorá prišla o svoj život za tragických okolností, ale bez toho, že by sa dopustila nejakého prehrešku. V druhom prípade ide o topolčiansku bielu pani v povesti s rovnomeným názvom – *Topolčianska biela pani*. Je to príbeh Alžbety Rákociovej, ktorá radšej volila smrť, ako by sa mala stať tureckou zajatkyňou. Zdôrazňujú sa jednak skutky Alžbety počas jej života – založenie starobinca, sirotinca a taktiež aj získanie povolenia na vykonávanie mariánskych púti – a jednak aj jej „pomoc“ po smrti – „Falošným hráčom karty mieša. S divou zverou sa zhovára. Sirotám a vdovám pomáha. Ale k falošnej láske je nemilosrdná!“¹⁶⁹ Povesť má v sebe zakomponované aj náboženské prvky, keďže za ušľachtilosť a dobré srdce Alžbete Rákociovej pomohli nadprirodzené kresťanské duchovné bytosti - anjeli.

Postava anjela však nie je prítomná len v povesti *Topolčianska biela pani*. Čitateľ sa s ňou stretáva aj v nasledujúcej povesti *Záchranca tesárskych dievok*. Táto povesť predstavuje isté nóvum v rámci doteraz uvádzaných povestí zo zbierok Jozefa Melichera. Je to predovšetkým skutočnosťou, že čitateľ tu má možnosť hlbšie nazrieť do islamského vierovyznania Turkov. Na základe jednoduchého príbehu – dievča uniká pred tureckými prenasledovateľmi a hľadá útočisko a skrýš v rotunde, kde sa nachádza mal'ba archanjela Gabriela – sa v povesti poukazuje na isté styčné body dvoch svetových náboženstiev,

¹⁶⁷ MELICHER, J. – TRUBÍNI, J. 1998. *Požitavské povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1998, s. 44.

¹⁶⁸ MELICHER, J. – TRUBÍNI, J. 1998. *Požitavské povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1998, s.42.

¹⁶⁹ MELICHER, J. – TRUBÍNI, J. 1998. *Požitavské povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1998, s. 49.

kresťanstva a islamu: „Zuzka sa prestáva bát, roztáhuje ruky, zamáva nimi ako krídlami, potom ukazuje na nebesá a vysvetľuje: „*To je archanjel Gabriel. Priniesol posolstvo o príchode Syna Božieho na svet...*“ Turek sa usmeje, roztiahne ruky, zamáva nimi ako krídlami, ukazuje na nebesá a pomaly duplikuje: „*Prikaz od Alah nesie Džabraíl archanjel. Poznám jeho. Dáva odkaz náš aj môj Mohamed. Dobrý angelos. Svätý angelos...*“¹⁷⁰ Povešť tak nenúteným, prirodzeným spôsobom rozširuje obzory čitateľa nielen vo svojom prvotnom ciele, ale ponúka aj informácie iného charakteru.

Už v spomínanej povesti *Záchranca tesárskych dievok* sa poukazuje na pevné zakotvenie viery v živote našich predkov. V podobnom duchu sa nesie aj povesť *Ako tetka Katarína Turčiatko krstili*. Príbeh dieťaťa, ktoré zomrelo nepokrstené má podčiarknuť dôležitosť krstu:

*„Oj, kedy ma vykopete
a ku krstu prinesiete,
nekrstenca nešťastného
a Turčina úbohého –
v hĺbočine schovaného...“¹⁷¹*

Povešť obsahuje aj prvky nadprirodzených síl a zároveň v sebe nosí istú dávku tajomnosti. Zdôrazňujú to také prvky, ako napríklad: dej sa odohráva v noci, hlavná postava Katarína Poláková počuje zvláštne hlasy, pričom autor využil pri tomto momente aj miernu gradáciu v deji – až na tretí krát dokázala Katarína Poláková presne rozoznať jednotlivé slová tajomného hlasu. Záver historických povestí, ktoré sú zaradené v zbierke *Požitavské povesti*, sa v porovnaní s predchádzajúcimi zbierkami – *Tekovské povesti*, *Hontianske povesti*, *Čilejkárska rapsódia* - vyznačuje predovšetkým výraznou mierou tajomnosti.

Na rozdiel od zbierky povestí *Čilejkárska rapsódia* možno pri povest'ovej zbierke *Požitavské povesti* hovoriť o väčšej kvantite historických prvkov. Opäť sa teda potvrdzuje prítomnosť prvku historicity v jednotlivých povestiach.

¹⁷⁰ MELICHER, J. – TRUBÍNI, J. 1998. *Požitavské povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1998, s. 51 – 52.

¹⁷¹ MELICHER, J. – TRUBÍNI, J. 1998. *Požitavské povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1998, s. 53.

Záver

Cieľom diplomovej práce bolo preskúmať povest'ovú tvorbu Jozefa Melichera so zameraním na skupinu historických povestí. V centre pozornosti stáli jeho štyri zbierky - *Tekovské povesti* (1989), *Hontianske povesti* (1996), *Čilejkárska rapsódia* (1998) a *Požitavské povesti* (1998). Výskum a analýza uvedených zbierok nadviazal na teoretickú časť o žánre povesti, v rámci ktorej sa podali rôzne pohľady a názory na túto problematiku. Zhodnotil sa aj prínos do oblasti teórie povesti samotného Jozefa Melichera.

Prvá interpretovaná zbierka bola *Tekovské povesti*. Autor prostredníctvom nej spracoval povest'ový materiál svojho rodného regiónu – Tekova, ktorý zoradil chronologicky a prehľadne. Regionálne zakotvenie povesti do tekovského regiónu svedčí o tom, že všetky povesti rešpektujú požiadavku lokálnosti, čo je podľa názorov samotného Melichera jedna zo základných požiadaviek, kladených na žaner povesti. Povesti obsahujú informácie rôzneho charakteru, nie sú to len konkrétne historické udalosti alebo osobnosti, ale nevynecháva ani zmienky napríklad o situácii v náboženskej oblasti. Text je ozvláštnený aj veršovanými útvarmi – piesňami, básničkami – ktoré sú však funkčne využité a často menia a variujú povahu a charakter deja, niekedy sú dokonca podnetom, pri vznik konkrétneho povest'ového príbehu. Historické povesti zo zbierky *Tekovské povesti* obsahujú len minimum nadprirodzených postáv.

Kvantita nadprirodzenosti sa zvyšuje v nasledujúcej povest'ovej zbierke, ktorá je témou druhej kapitoly *Hontianske povesti*. Pri týchto povestiach možno hovoriť o pevnejšom prepojení medzi žánrom povesti a žánrom rozprávky. Neoslabuje to ale historický charakter samotnej povesti. Pri tejto zbierke je nutné konštatovať, že ju od ostatných Melicherových zbierok odlišuje fakt, že obsahuje aj povesti z banického prostredia, s využitím príslušných nadprirodzených postáv, typických pre banické prostredie – Runa, permoníci.

Čilejkárska rapsódia je prezentovaná ako zbierka povestí, pre ktorú je charakteristická menšia miera historicity chápaná v bežnom slozazmysle. Nie sú to povesti totožné s povest'ami v *Tekovských*, *Hontianskych*, či *Požitavských povestiach*, kde jasne, bez vynakladania väčšej námahy vystupuje do popredia nejaký historický prvok. Pre

Čilejkársku rapsódiu je príznačné zameranie sa na každodenný život bežných ľudí, čo sa v rámci samotnej analýzy zbierky aj potvrdilo.

Ako posledná stála v centre pozornosti štvrtá povest'ová zbierka Jozefa Melichera – *Požitavské povesti*. Jej poradie umožnilo aj porovnávanie s motívmi, námetmi a postavami z ostatných Melicherových zbierok. V značnej miere je opäť viditeľná prítomnosť nadprirodzených postáv, momentov, ale rovnako aj obsahová príbuznosť dvoch žánrov ľudovej slovesnosti – rozprávky a povesti. Oproti predchádzajúcim povest'ovým zbierkam je tu nóvum, a to v podobe duchovnej nadprirodzenej postavy anjela. Aj s využitím tejto postavy sa autorovi podarilo nahliadnuť do náboženských sfér dvoch svetových vierovyznaní, kresťanstva a islamu.

V rámci analýzy jednotlivých povestí sa podarilo vyzdvihnúť viacero prvkov a znakov, ktoré zdanlivo akoby prvok historicity negovali. Opak je však pravdou, pretože autor podáva históriu, zapisuje a beletrizuje jej príbehy a udalosti, ale využíva pri tom svoje právo, ktoré mu umožňuje pracovať s historickým materiálom podľa jeho možností a schopností, a v neposlednom rade s využitím autorskej fantázie.

Výskum a interpretácia povest'ových zbierok Jozefa Melichera, zaznamenané v diplomovej práci, potvrdili tvrdenia samotného Viliama Oberta, uvádzané v podkapitole Jozef Melicher a jeho miesto v žánre povesti. Naozaj sú to povesti, ktoré sú primerane rozsahovo upravované, čím sa rešpektuje aj ten najmenší čitateľ. Krátky rozsah však neuberá na kvalite povestí. Na pomerne malom priestore autor zachytáva všetko podstatné pre samotný príbeh, ba dokonca na niektorých miestach je priestor aj pre menšie „odbočenie“. Potvrdila sa aj didaktická nezaťaženosť Melicherových povestí. Mnohé z nich majú aj zámer výchovne pôsobiť, ale tento zámer je v povestiach zapracovaný prirodzene, čo sa dokázalo na konkrétnych citovaných ukážkach (napríklad povest' zo zbierky *Hontianske povesti Ako Šalaváry k menu prišiel*). Viliam Obert uvádza, že najväčším prejavom originality Jozefa Melichera ako autora povestí, je životný optimizmus, ktorý je v primeranej miere obsiahnutý v jednotlivých povest'ových zbierkach.

V popredí všetkých uvedených skutočností stojí však rešpektovanie historického materiálu. Potvrdzuje to i skutočnosť, že v závere troch zbierok – *Tekovské povesti*, *Hontianske povesti* a *Požitavské povesti* – sú uvádzané pramene a informátori, ktoré boli inšpiratívnymi zdrojmi Jozefa Melichera. Dôkazom sú aj uvedené analýzy povestí, nachádzajúce sa v diplomovej práci.

Zoznam použitej literatúry

FINDRA, J. a kol. 1987. *Slovník literárnovedných termínov*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1987. 412 s.

HARPÁŇ, M. 2004. *Teória literatúry*. Bratislava : Tigr, 2004. 284 s.

HRABÁK, J. 1977. *Poetika*. Praha : Československý spisovateľ, 1977. 368 s.

MARČOK, V. 1978. *O ľudovej próze*. Bratislava : Mladé letá, 1978. 283 s.

MELICHER, J. 1998. *Čilejkárska rapsódia*. Levice : ZISK, 1998. 137 s.

MELICHER, J. 1996. *Hontianske povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1996. 172 s.

MELICHER, J. 2000. *Nad genézou a žánrovou podobou povesti*. In: *Literárnovedné štúdie I*. Nitra : Katedra slovenskej literatúry UKF, 2000.

MELICHER, J. 2006. *Od ľudovej svadby k historickej povesti*. In: *Návraty a odkazy. Pamiatke profesora Viliama Oberta*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2006.

MELICHER, J. 2007. *Premeny folklórnych textov. Ľudová slovesnosť v čitateľskej interpretácii a recepcii*. Nitra : Univerzita Konštantína Filozofa, 2007. 184 s.

MELICHER, J. 2000. *Sedem povestí spod Zobora*. In: *Almanach Nitra 2000*. Nitra : Nitrianska odbočka spolku slovenských spisovateľov, 2000.

MELICHER, J. 1989. *Tekovské povesti*. Bratislava : Tatran, 1989. 189 s.

MELICHER, J. – TRUBÍNĚ, J. 1998. *Požitavské povesti*. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1998. 156 s.

MELICHERČÍK, A. 1959. *Slovenský folklór*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1959. 790 s.

MOCNÁ, D. a kol. 2004. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha : Paseka, 2004. 699 s.

SEDLÁK, J. 1981. *Epické žánre v literatúre pre mládež*. Bratislava : SPN, 1981. 353 s.

VITÉZOVÁ, E. 2005. *Povesti – mikrodejiny regionálnych spoločností*. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum, 2005. 62 s.

VITEZOVÁ, E. 2005. *Významové a žánrové charakteristiky povesti*. Bratislava : OG – Poľana, 2005. 135 s.

Elektronické zdroje

[citované 1.3. 2012]. Dostupné z

<http://www.zitava.sk/zitava/zitava.php?page_id=rody_hunt_poznan>

[citované 3.3. 2012]. Dostupné z

<http://zlatyfond.sme.sk/dielo/389/Dobsinsky_Prostonarodne-slovenske-povesti-Treti-zvazok/40>

[citované 8.3. 2012]. Dostupné z

<http://zlatyfond.sme.sk/dielo/531/Dobsinsky_Prostonarodne-slovenske-povesti-Druhy-zvazok/51>